

ENFOCAMENT DE GÈNERE EN L'ACTUACIÓ LLETRADA

Guia pràctica per a l'advocacia

ENFOCAMENT DE GÈNERE
EN L'ACTUACIÓ LLETRADA
Guia pràctica per a l'advocacia

ENFOCAMENT DE GÈNERE EN L'ACTUACIÓ LLETRADA

Guia pràctica per a l'advocacia

© TIRANT LO BLANCH
EDITA: TIRANT LO BLANCH
C/ Artes Gráficas, 14 - 46010 - Valencia
TELF.: 96/361 00 48 - 50
FAX: 96/369 41 51
Email: tlb@tirant.com
www.tirant.com
Librería virtual: www.tirant.es

© FUNDACIÓ ADVOCACIA ESPANYOLA
Passeig de Recoletos, 13
28004 Madrid
Telèfon: 91 523 25 93
E- mail: fundacion@fundacionabogacia.org
Fundación.abogacia.es
EDICIÓ: Fundació Advocacia Espanyola
AUTORES PRINCIPALS DELS CONTINGUTS: Maria Martín González i Elena Ocejo Álvarez
CORRECCIONS AL TEXT: Macarena Eseverri (Fundació Advocacia Espanyola)
IL·LUSTRACIONS: © Eventos y Sinergias- Ana Belén Sánchez Garea

MAQUETACIÓ: Tink Factoría de Color, S.L.

ISBN: 978-84-9190-

Tots els drets reservats. Aquesta publicació no pot ser reproduïda ni total ni parcialment, ni enregistrada ni transmesa per un sistema de recuperació d'informació en cap forma ni mitjançant cap mitjà, ja sigui mecànic, fotoquímic, electrònic, magnètic, electro-òptic, per fotocòpia o qualsevol altre, sense el permís previ, per escrit, de l'editor.

ÍNDEX

Pròleg Victoria Ortega.....	9
Pròleg Julio J. Naveira / M. Encarnación Orduna	11
1. Conceptes bàsics i imprescindibles per parlar de justícia en igualtat.....	13
2. Com aplicar/informar l'enfocament de gènere en l'actuació lletrada.....	25
3. Marc jurídic	43
4. Jurisprudència	53
Glossari de conceptes bàsics	57
Ressenyes bibliogràfiques i enllaços d'interès.....	61

Pròleg

Esta guía llega diez años tarde (el tiempo que hace que se promulgó la Ley Orgánica 3/2007 para la igualdad efectiva de mujeres y hombres). O puede que algunos más, si tenemos en cuenta que el artículo 14 de la Constitución Española de 1978 ya reconoce el principio de igualdad. Por eso no queremos esperar ni un minuto más.

El ejercicio de la abogacía tiene un plus de responsabilidad porque defiende los derechos de las personas y su actuación tiene un impacto muy directo en sus vidas.

Solo desde la formación seremos capaces de identificar y eliminar nuestros propios prejuicios para no trasladarlos a la vida de los demás.

Cada vez que en el ejercicio de nuestra profesión se nos pasan por alto circunstancias que generan o han generado discriminación de una mujer, cada vez que nos dejamos llevar por estereotipos, estamos privando a nuestros clientes de su derecho a acceso a la justicia, porque no hay justicia sin igualdad.

La abogacía debe incorporar de forma efectiva en sus planteamientos el enfoque de género y fomentar así los cambios sociales necesarios para revertir la actual situación de desigualdad.

Para realizar un adecuado análisis inicial, para saber valorar esta necesidad, es para lo que presentamos la presente Guía Práctica, sencilla y didáctica que nos ayudará en este camino de concienciación y ejercicio de la igualdad en el ámbito de la abogacía y que por lo tanto contribuirá a que nuestra sociedad sea más justa e igualitaria.

Victoria Ortega

Presidenta de la Fundación Abogacía Española

Pròleg

El 2017 es va crear la Comissió de Violència de Gènere i Igualtat del Consell de l'Advocacia Catalana amb l'objectiu d'assegurar una adequada atenció i defensa de les víctimes de violència de gènere, així com d'impulsar mesures de promoció de la igualtat entre dones i homes tant dins de les institucions col·legials com des dels col·legis d'advocades i advocats cap a la societat.

Des del Consell de l'Advocacia Catalana entenem que la nostra professió és un instrument essencial per a garantir una protecció adequada dels drets humans i les llibertats fonamentals i que els col·legis d'advocades i advocats han de ser un referent, un exemple per a la societat en la lluita contra qualsevol forma de discriminació; una lluita que va íntimament lligada a les normes jurídiques, la nostra eina essencial de treball.

Però, com podem, des de l'advocacia, lluitar contra la discriminació i a la vegada introduir en la nostra actuació diària una perspectiva de gènere? Aquesta guia aporta de manera pràctica recomanacions i paràmetres que ajuden a poder incorporar la perspectiva de gènere en la nostra pràctica diària. A més, també proporciona un recull de normativa, tant de l'àmbit nacional com internacional, i de sentències i jurisprudència amb perspectiva de gènere que són fonamentals per a l'actuació lletrada.

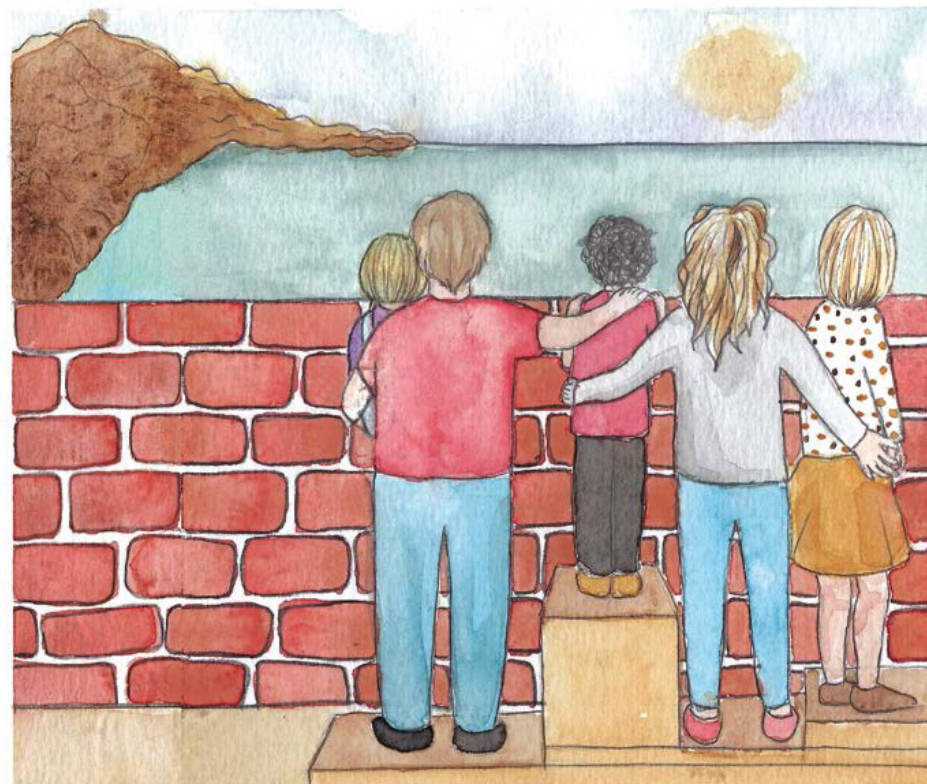
Des de l'Advocacia Catalana, doncs, treballarem per difondre aquesta guia pels catorze col·legis d'advocades i advocats de Catalunya, ja que ens sembla una guia pràctica que aporta una perspectiva que totes i tots hauríem d'introduir en la nostra actuació per contribuir a aconseguir la igualtat efectiva entre dones i homes.

Julio J. Naveira Manteiga

President del Consell de l'Advocacia Catalana

M. Encarnación Orduna Pardo

Presidenta de la Comissió de VIGE i Igualtat del Consell de l'Advocacia Catalana

1 Conceptes bàsics i imprescindibles per parlar de justícia en igualtat

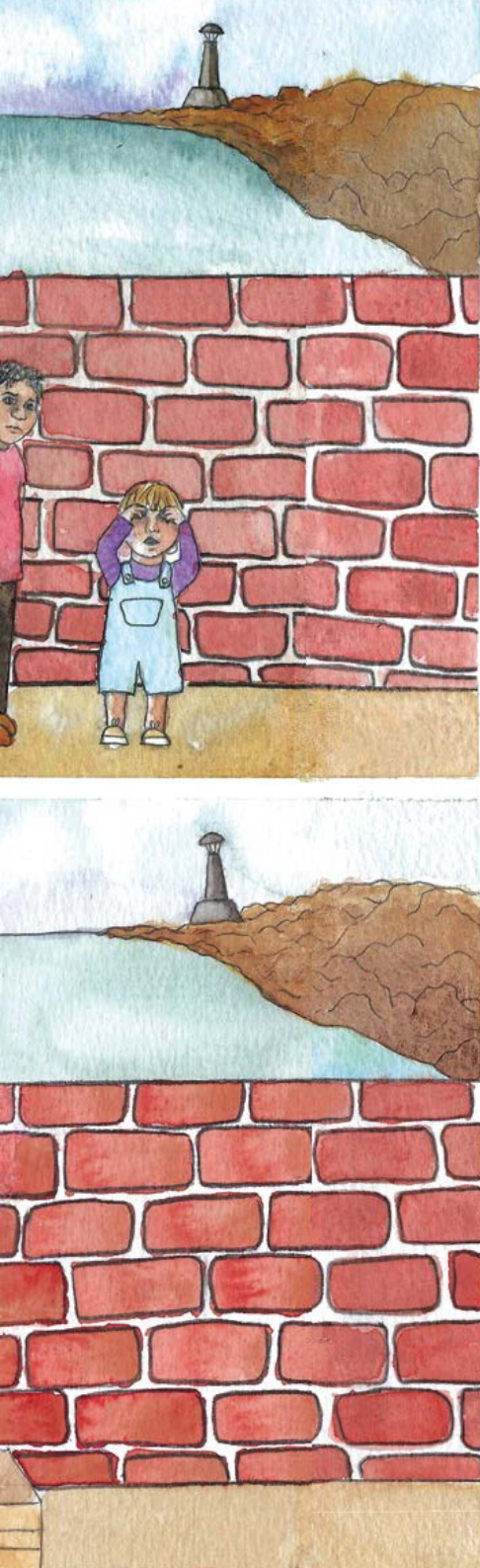
“El feminisme és universal. Identifica les diferències, però es proposa les mateixes metes. Es proposa el desenvolupament humà de les dones i dels homes: ple i íntegre en el benestar i en el benviure”.

Marcela Lagarde

Que la igualtat entre homes i dones va ser instaurada en 1978 i figura ja reconeguda en l'article 14 de la nostra Constitució és una realitat a l'abast de tota la ciutadania, però som conscients que es tracta d'una formalitat, encara molt lluny de la igualtat real; ocorre quan les lleis precedeixen els canvis socials. Sens dubte resulta més fàcil modificar lleis, fins i tot introduir una legislació nova en matèria de drets i igualtats, que aconseguir canvis socials autèntics i efectius.

Podem dir que actualment ens trobem lluny de la desitjada igualtat real en tots els àmbits de la vida, inclòs el jurídic, ja que el dret no és imparcial sinó que està impregnat d'estereotips i de gènere, els mateixos que avui perduren en la societat, però que en la justícia originen, si cap, conseqüències més dolentes. Per això, no és suficient poder comptar amb lleis efectives, és necessari incorporar a les pautes d'interpretació del dret una dimensió, la del gènere, sense la qual és impossible garantir els drets d'aquells que es troben en una posició de subordinació. Es tracta de fer reals i efectius valors com la igualtat i la justícia.

El pes decisiu de la visió androcèntrica en aquesta societat patriarcal segueix sent determinant en la interpretació i aplicació de la norma. Per això, la judicatura, l'advocacia i totes les persones i col·lectius que treballen en l'administració de

justícia, hauran necessàriament de tenir present la situació real que les dones ocupen en la societat i fonamentalment dos aspectes de gran importància: les relacions de poder asimètriques que es donen entre homes i dones, i que tenen unes singulars manifestacions en l'àmbit de les relacions familiars i afectives, i la situació de vulnerabilitat en la qual es troben en ocasions les dones i amb elles els seus fills menors d'edat, en trobar-se en una posició de subordinació i discriminació.

És a dir, quan ens referim a l'enfocament de gènere, estem parlant d'identificar aquelles situacions en les quals una dona, pel fet de ser dona, es situa en un plànol de subordinació, situació que, com a operadors jurídics, haurem de tenir en compte per poder oferir una resposta o pretensió coherent i justa amb cada realitat.

El dret a la igualtat

El concepte de dret a la igualtat que sorgeix després de la revolució francesa és una reivindicació relativa a la igualtat formal, que busca una neutralitat en les lleis. L'objectiu que llavors es perseguia era limitar els abusos dels sistemes feudals, establint una sèrie de conseqüències legals per garantir una seguretat jurídica. D'aquesta manera, en la Declaració dels Drets de l'Home i del Ciutadà de 1789, es contempla el dret a ser lliures

i iguals. Tot i això, aquest dret solament feia referència a un nombre limitat de persones: *“homes, blancs i propietaris”*.

La declaració va excloure així a les dones, reforçant-se una cultura, la nostra, basada en la idea de la subordinació de les dones.

La humanitat es troba dividida atenent al sexe, atorgant un paper subordinat a les dones en virtut de la qüestió biològica. Repassant la història ens trobem múltiples exemples. Podem recordar a Rousseau, el qual, en la seva “Carta a D'Alembert”, en referir-se a les dones, assegura que no són expertes ni poden ni desitgen ser-ho en cap art, que els falta l'enginy, que els llibres sortits de la seva ploma són tots freds i bonics com elles, que els falta raó per sentir l'amor i intel·ligència per saber descriure-ho. El seu lloc és la llar; permetre'ls el contrari —continua— constitueix per a elles una invitació a la seva pròpia deshonra. O podem esmentar a Kant, que parlarà de la superioritat natural de les facultats de l'home sobre les de la dona. Molts dels filòsofs de l'època mantenien que les dones havien de romandre recloses en l'ordre d'allò bell, allunyades d'allò referent al saber i la cultura.

Davant d'aquesta situació, sempre hi ha hagut dones i alguns homes que es van qüestionar aquesta forma d'entendre i organitzar la societat. En 1730, Mary Astell es pregunta:

“Per què si els homes neixen lliures, les dones neixen esclaves?”. En 1791, Olympia de Gougues presenta en l’Assemblea Francesa la seva **“Declaració dels Drets de la Dona i de la Ciutadana”**, incloent així a les dones en la declaració de drets, de la qual havien estat excloses, manifestant que *“la dona neix lliure i ha de romandre igual a l’home en drets i la Llei ha de ser l’expressió de la voluntat general; totes les ciutadanes i els ciutadans han de contribuir personalment o per mitjà dels seus representants a la seva formació”*. En 1792, Mary Wollstonecraft manté una polèmica amb les idees de Rousseau en la seva **“Vindicació dels drets de la Dona”**. En aquesta manifesta que, en ser tots els ciutadans iguals davant la Llei, han de ser admesos en tots els càrrecs, llocs i ocupacions de caràcter públic, d’acord a les seves capacitats i sense diferència de qualsevol índole. Manté que les dones són éssers humans que mereixen els mateixos drets que els homes.

És important llavors prendre consciència de la situació a la qual s’han vist sotmeses les dones al llarg de la història per tractar de no reproduir-la. No es pot oblidar que aquesta situació té el seu origen en la divisió de la humanitat per raó del sexe en un sentit anatòmic i en l’atribució al sexe femení d’un paper subordinat davant el sexe masculí, únicament per una diferència biològica, la qual, en si mateixa, no té conseqüència alguna.

És necessari que homes i dones prenguin consciència d’aquest paper subordinat, per poder superar-lo i trencar amb aquest sistema desigual. Per saber percebre el rol secundari que encara s’assigna a les dones, no minimitzar-lo i convertir aquesta societat en una societat igualitària, és fonamental la formació en enfocament de gènere.

La idea d’igualtat que ha tingut major influència en la cultura jurídica dominant és aquella que la concep com igualtat de tracte i no com igualtat d’estatus (entès en sentit ampli, com conjunt d’oportunitats, recursos, ocupacions, posicions i poder). Tot i això, al nostre parer, no és suficient entendre el dret a la igualtat traduït en un tracte igual davant la llei com garantia de justícia, sinó que és necessària l’adequació de les lleis per a la no discriminació. Solament podem parlar d’igualtat quan s’aconsegueix la mateixa estimació de l’experiència, coneixements i valors de dones i homes, i s’aporten iguals oportunitats per participar en el desenvolupament polític, econòmic, social i cultural, podent beneficiar-se dels resultats en igualtat de condicions.

El dret a la no discriminació

“La no discriminació constitueix una manifestació, i possiblement la més intensa del principi d'igualtat i un instrument específic per a la realització de la igualtat”.

Rodríguez-Piñero, Miguel i María Fernández López

L'autora **Alda Facio** ens explica en els seus estudis que la igualtat no és merament l'exigència de tracte idèntic, sinó que és aquella igualtat que s'aconsegueix amb l'eliminació de totes les formes de discriminació contra les dones mitjançant les accions, plans i programes dels Estats.

El primer instrument internacional que dona un concepte de discriminació basada en el sexe és la **Convenció Sobre l'Eliminació de Totes les Formes de Discriminació en Contra de la Dona** que, en el seu **article 1**, disposa: “a l'efecte de la present Convenció, l'expressió “discriminació contra la dona” denotarà tota distinció, exclusió o restricció basada en el sexe que tingui per objecte o per resultat menyscar o anul·lar el reconeixement, gaudiment o exercici per la dona, independentment del seu estat civil, sobre la base de la igualtat de l'home i la dona, dels drets humans i les llibertats fonamentals en les esferes política, econòmica, social, cultural o en qualsevol altra esfera”. L'esmentada definició, segons Alfa Facio, reflecteix un concepte

ampli de discriminació directa, indirecta, intencional; aquella que no té en consideració la situació de desavantatge històric que han sofert les dones. Tal i com manifesta l'autora, segons aquesta definició, “és discriminatòria qualsevol acció o omissió que afecti al nostre dret a la salut reproductiva al restringir arbitràriament les nostres opcions per decidir sobre els nostres cossos. També ho és una acció o omissió que, encara que ens tracti idènticament igual que als homes, ens afecti més negativament a les dones a causa de la nostra biologia o per desavantatges socials o històrics. És discriminació quan se'ns exclou d'una determinada activitat humana, encara que sigui per mitjans indirectes, com, per exemple, quan es requereix una determinada alçada o pes per a un treball que no necessàriament ho requereix. També ho és una acció o omissió que ens distingeixi com les úniques capaces de realitzar tasques, com, per exemple, tenir cura de nens o ancians”.

La mateixa autora ens recorda la responsabilitat que han d'assumir els Estats Part de la CEDAW, entre els quals es troba Espanya. I això perquè la Convenció no només conceptualitza la discriminació, sinó que en els seus **articles 2 i 3** es defineix el marc general per als diversos tipus d'obligacions, als quals els Estats han de donar compliment, i les tasques que han de realitzar amb la finalitat de posar en pràctica el seu compromís d'eliminar la discriminació contra les dones en totes

les seues formes. D'aquesta manera, el dret antidiscriminatori es troba íntimament relacionat amb l'engegada per part dels Estats d'accions positives, en diferents esferes, com, per exemple, en la legislació, en les decisions en matèria de política pública, etc., tot això com forma de revertir la discriminació que durant segles han sofert les dones.

Aquestes mesures de discriminació positiva, tal com es recull en l'**article 4** de la CEDAW, són mesures especials de caràcter temporal encaminades a accelerar la igualtat "de facto" entre l'home i la dona. Per això no es consideraran discriminatòries i cessaran quan s'hi hagin aconseguit els objectius d'igualtat d'oportunitat i tracte. D'aquesta forma, no només les accions positives, de cap manera, es poden considerar com discriminatòries, sinó que formen part de l'estratègia necessària per assolir la igualtat real i efectiva entre homes i dones.

Les accions positives suposen una eina efectiva per combatre, per exemple, l'anomenat "sostre de cristall". A Espanya encara existeixen xifres molt cridaneres i representatives de la manca real d'un món igualitari en massa àmbits. Malgrat que les generacions de dones que avui tenen menys de 50 anys estan més formades que els homes de la seva mateixa edat, les dones representen menys del 10 % de les persones al capdavant d'ambaixades, menys del 14 % dels integrants del

Tribunal Suprem, menys del 30 % dels ministres, menys del 20 % de les càtedres, etc. En els consells d'administració de les grans corporacions europees que cotitzen en borsa, les últimes dades parlen d'un escàs 18,6 % de presència femenina de mitjana.

En la carrera judicial, mai s'ha conegut una presidenta del Tribunal Suprem. Solament el 13 % de les places de l'Alt Tribunal són ocupades per dones. Una i sols una de les 17 presidències de Tribunals Superiors de Justícia té nom de dona i tan sols 8 de les 50 presidències de les Audiències Provincials del nostre país són dirigides per una magistrada. Tot això en el si d'una judicatura en la qual més de la meitat de les sentències són rubricades per unes jutgesses les quals mai apareixen en la foto oficial de la justícia que cada any il·lustra l'obertura de l'any judicial. El Tribunal Constitucional, paradoxalment llança unes xifres encara més allunyades de l'equilibri que hagués d'imperar en un òrgan que representa l'essència dels quatre valors constitucionals superiors, entre els quals s'inclou la igualtat. Des de 1980, data de la seva constitució, 11 persones han ocupat l'alta magistratura i solament 5 han estat dones (el 8 %). Dos d'elles han estat vicepresidentes (Gloria Begud i Adela Asúa) i una altra presidenta (María Emilia Casas).

Les dades de l'advocacia no escapen d'aquesta realitat, ja que solament el 14 % del total dels Col·legis d'Advocats de l'Estat espanyol estan encapçalats per Deganes. Igualment en l'àmbit privat continua sent poc habitual que els grans despatxos compten amb sòcies.

Per això, al no existir igualtat d'oportunitats pel que fa al gènere, les mesures de discriminació positives són un bon mecanisme per avançar en la presència de dones en llocs de responsabilitat i acabar així amb el monopoli masculí d'aquests.

Com exemple d'aquestes mesures positives, podem esmentar l'engegada de l'article 44 bis de la **Llei Orgànica de Règim Electoral General**, el qual estableix que *"Les candidatures que es presenten per a eleccions de diputats al Congrés, municipals i de membres dels consells insulars i dels cabildos insulars canaris, en els termes prevists en aquesta Llei, diputats al Parlament Europeu i membres de les Assemblies Legislatives de les Comunitats Autònomes, hauran de tenir una composició equilibrada de dones i homes, de manera que en el conjunt de la llista els candidats de cadascun dels sexes suposi com a mínim el quaranta per cent. Quan el nombre de llocs a cobrir sigui inferior a cinc, la proporció de dones i homes serà el més proper possible a l'equilibri numèric"*. D'aquesta forma, es pot fomentar la participació activa de les dones

en la política, la qual cosa és summament necessària per construir una societat igualitària.

Davant les reticències que existeixen envers les mesures de discriminació positiva i, més concretament, envers a les quotes, un estudi de London School of Economics conclueix que introduir quotes de gènere augmenta la competència i posa en crisi als "homes mediocres". L'estudi explica com les quotes no només ajuden a aconseguir la igualtat, sinó que contribueixen a trencar amb les dinàmiques de domini "d'elits masculines mediocres". Una conclusió, diu el document, que pot estendre's més enllà de la política, per exemple, als consells d'administració de les empreses. "Amb menys seients que distribuir, la quota eliminaria l'habilitat dels líders mediocres de nomenar candidats mediocres per sostenir la continuïtat dels seus lideratges".

Dret a la tutela judicial efectiva

La tutela judicial efectiva consagrada en l'article 24 de la nostra Constitució Espanyola és un dret fonamental que ens assisteix a totes les persones.

Cal llavors preguntar-se si té sentit parlar d'un dret d'accés a la justícia des d'una perspectiva de gènere. La resposta és que sí, perquè l'única manera de garantir l'eficàcia del

procés és tenint en compte tots els factors de desigualtat real que sofreixen les dones i limiten la seva possibilitat d'accés a la justícia. Solament, considerant aquests factors de vulnerabilitat i establint mecanismes de compensació, es poden pal·liar els desavantatges que existeixen per exercitar aquest dret a la tutela judicial efectiva de forma plena.

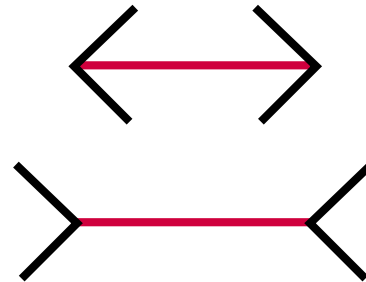
Un exemple de mecanismes de compensació necessaris per exercitar de forma plena el dret a la tutela judicial efectiva, en el cas de les dones víctimes de violència de gènere, seria la regulació d'assistència lletrada com preceptiva abans de la interposició de qualsevol denúncia. Fins avui la normativa vigent possibilita, a qualsevol víctima de violència de gènere, el dret a comptar, si ho sol·licita, amb assistència lletrada abans de la interposició de la denúncia. No obstant això, al faltar el caràcter preceptiu, l'assistència queda relegada a la mera disponibilitat de la dona víctima, que desconeix la transcendència d'aquesta. Això col·loca clarament a les víctimes de violència de gènere en una situació d'inferioritat jurídica en comparació amb el presumpte agressor, el qual, en la seva condició d'investigat, compta amb assistència lletrada en virtut de l'article 118 de la Llei d'Enjudiciament Criminal en totes les seves declaracions.

Una altra mesura essencial ha de ser la incorporació de la perspectiva de gènere en

l'administració de justícia, una cosa pendent al nostre país, on ni tan sols, de moment, s'inclou aquesta perspectiva en la formació obligatòria dels operadors jurídics.

Aquesta qüestió ha estat tractada amb profunditat per la **Recomanació General 33 sobre l'accés a la justícia** (document de Nacions Unides de 3 d'agost de 2015).

Estereotips de gènere en el dret

La Ilusión óptica de Muller-Lyer

Et semblen iguals aquestes línies?
Són exactament iguals,
 Encara que la de sota sembli més llarga.

Allò que detectem a primer cop de vista pot ser una percepció equivocada o condicionada, per la qual cosa és essencial una reflexió serena i lliure d'estereotips per no caure en errors, ja que moltes vegades la nostra mirada està condicionada i no és neutral.

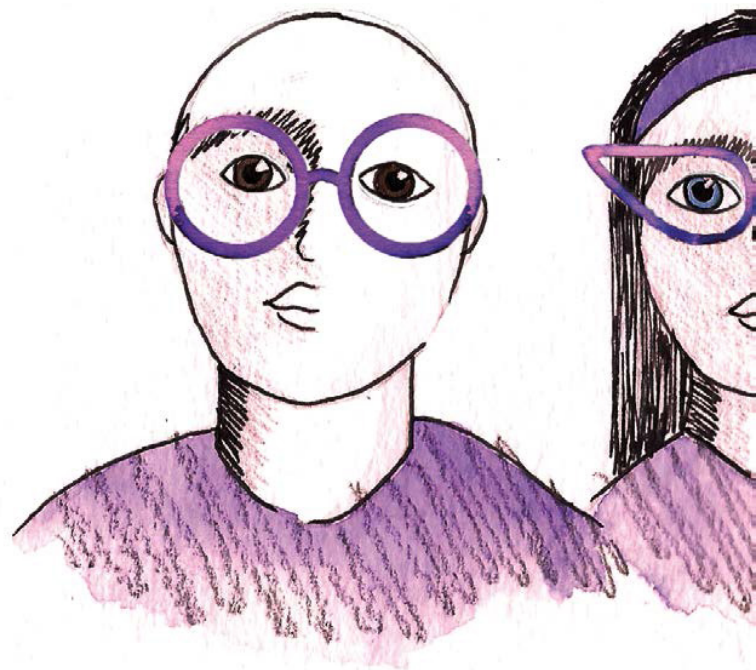
Quan les persones acudeixen al sistema de justícia, haurien de poder confiar en un sistema jurídic lliure de mites i estereotips de gènere i en un poder judicial, la imparcialitat del qual no es vegi compromesa per un biaix de gènere. Però per avançar en aquest camí, primer hem de reconèixer que la nostra societat està construïda sobre la base d'aquests estereotips, hem d'anomenar-los i formar-nos per poder reconèixer-los i així eliminar-los.

Per entendre com els estereotips de gènere perpetuen i legitimen la subordinació de la dona, cal tenir una sèrie de conceptes clars.

En primer lloc, el **concepte sexe** que fa referència a les diferències biològiques entre homes i dones, diferències que són universals i inamovibles. Tot i això, el **concepte de gènere** fa referència a la construcció cultural que una societat fa a partir de les diferències biològiques. És a dir, el conjunt d'idees, creences i característiques socials i culturals que assignem a les persones per raó del seu sexe. El gènere, per tant, és quelcom que es construeix socialment i es transmet de generació en generació, de tal forma que és modificable.

Un **estereotip** és una imatge estructurada, acceptada i simplificada, compartida per persones d'una mateixa comunitat social o cultural, que estructuren el pensament i simplifiquen el món. L'estereotip que els homes són més forts que les dones potencia la idea que un home

concret és més fort que una dona concreta. Solament per pertànyer a la categoria d'home, no per les seves característiques particulars. Quan estereotipem deixem de veure les característiques particulars de les persones. Seguint amb l'exemple, sol donar-se per vàlid que un home és més fort que una dona, sense aturar-nos a valorar les característiques concretes de cadascun. Solament si reflexionem i sabem que existeixen tindrem present que hi ha homes que són més febles físicament que determinades dones. Els **estereotips de gènere** són idees simplificades i fortament assumides que s'atribueixen pel mer fet de ser-ho, és a dir, etiquetes que ens col·loquen al néixer.

Com exemples d'estereotips de gènere podríem citar que les dones són més sensibles, més delicades, més presumides i, per contra, els homes són més forts, autoritaris, menys sensibles, més actius, etc.

En funció d'aquests estereotips s'assignen els rols. Un rol és un concepte sociològic que fa referència a les pautes de conducta que la societat imposa i espera d'un individu en una situació determinada. Els rols de gènere són patrons de conducta o comportament que es consideren apropiats i desitjables per a cada sexe. El paper social que hem de jugar cada sexe i el repartiment de tasques que se'ns assigna per la societat.

Un exemple d'aquest mandat social és el fet que les dones s'ocupen de la cura de la infància, de les persones majors o de les persones amb necessitats específiques, quasi en exclusiva. Segons l'INE, al voltant del 95 % de les persones que no tenen ocupació per cuidar de familiars dependents són dones. Davant d'aquesta situació les dones opten per diferents solucions com la jornada reduïda, una excedència o la "doble jornada laboral", que impossibiliten el desenvolupament de la seva carrera professional, veient minvats els seus ingressos, en el present i en el futur.

Els estereotips i els rols de gènere són interioritzats mitjançant un procés d'aprenentatge denominat socialització de gènere, que aconsegueix que s'acceptin com naturals dades com les anteriors. Malgrat resultar evident que les dones no estan més ni millor preparades biològicament que els homes per exercir de cuidadores, i que no neixen amb unes capacitats diferents, relatives a la cura, la societat els assigna aquest paper que, en la majoria dels casos, les determina i subordina, assignant-los rols servils.

Els estereotips de gènere resulten per tant perjudicials, sent precisa la seva eliminació perquè ens trobem davant d'una justícia igualitària. En aquest sentit els tribunals i òrgans de tractats internacionals de drets humans han començat a identificar aquests estereotips i a considerar que són una viola-

ció dels drets humans, a més d'un obstacle important per eliminar totes les formes de discriminació contra les dones.

En aquest sentit la CEDAW, en els seus articles 1, 2, 3, 4, 5 i 24, estableix tres obligacions generals que els Estats Parts han de respectar per eliminar la discriminació contra la dona. En primer lloc, els Estats Parts tenen l'obligació de vetllar perquè no hi hagi discriminació directa ni indirecta contra les dones en la llei i perquè estiguin protegides enfront de la discriminació, tant en l'esfera privada com en la pública. En segon lloc, els Estats han de millorar "de facto" la situació de les dones mitjançant l'adopció de polítiques i programes concrets i efectius. Per últim, els Estats Parts han d'afrontar la relació de dominació entre gènere i la persistència dels estereotips de gènere que afecten a les dones, no sols mitjançant dels actes personals individuals sinó també en la llei i en les estructures i institucions jurídiques i socials. Així ho assenyala el Comitè CEDAW en la seva Recomanació General 33 sobre l'accés de les dones a la justícia (Document de Nacions Unides CEDAW/C/GC/33, de 3 d'agost de 2015), la qual afegeix que aquestes constitueixen violacions persistents dels drets humans de les dones.

La Recomanació assenyala que la discriminació es dirigeix contra les dones sobre la base del seu gènere, entès aquest com "les identitats, atributs i funcions de les dones i

els homes construïts socialment i el significat cultural imposat per la societat a les diferències biològiques, que es reproduïxen constantment en els sistemes de justícia i les seves institucions i que, de conformitat amb l'article 5 de la Convenció, "els Estats Parts han d'exposar i eliminar els obstacles socials i culturals, inclosos els estereotips de gènere, que impedeixen a les dones Socials i culturals subjacents, inclosos els estereotips de gènere, que impedeixen a les dones l'exercici i la defensa dels seus drets i impedeixen el seu accés a recursos efectius.

Establertes les anteriors consideracions, indica el Comitè que el principi d'igualtat davant la llei exigeix que s'adopten les mesures que siguin necessàries **per abolir aquelles pràctiques existents que discriminen a les dones de manera directa o indirecta en l'accés a la justícia**, suprimint els obstacles discriminatoris d'accés, entre els quals es troben les pràctiques que, com en el present cas, es basen en estereotips de gènere, imposen una càrrega de la prova superior a les dones i nenes i exclouen o atribueixen un valor inferior al testimoni d'aquestes.

La perspectiva de gènere

La perspectiva de gènere és una eina metodològica creada per les juristes feministes que ens permet identificar i prendre en consi-

deració les experiències d'homes i dones per eradicar les desigualtats de poder que hi ha entre tots dos gèneres. La finalitat última és entendre que el dret no és una ciència neutral sinó que el model jurídic ha contribuït en gran mesura a la subordinació de les dones.

La perspectiva de gènere llavors no significa realitzar una anàlisi a favor de les dones,

sinó que suposa estudiar i tenir present què significa ser home o ser dona, fent visibles les relacions de poder que existeixen per poder combatre-les. Aquesta pràctica, la qual en molts àmbits es coneix com “posar-se les ulleres violetes” —és a dir, identificar les situacions de discriminació o simplement introduir la perspectiva de gènere—, una vegada que s'incorpora, ja no s'abandona mai.

2 Com aplicar/informar l'enfocament de gènere en l'actuació lletrada

Gràcies al treball i les lluites feministes gaudim d'una igualtat per decret, cutània, que encara no ha penetrat en la medul·la en la qual els prejudicis es reproduïxen,
Amelia Valcárcel

De forma genèrica oferim a continuació allò que podríem denominar “*genus iuris via*” (el camí legal del gènere) que ve a significar la integració legal de la perspectiva de gènere. Aquesta argumentació és el substrat bàsic a qualsevol plantejament jurídic amb enfocament de gènere davant dels tribunals espanyols, i resulta molt útil per a la pràctica diària, ja que és d'aplicació general.

Per valorar qualsevol actuació, en la qual tingui lloc discriminació, es fa imprescindible la integració de la dimensió de gènere per la resolució de la “*questio litis*”, per mandat exprés de l'article 4 de la LO 3/2007. Les característiques de gènere, com hem vist en els apartats anteriors, són trets psicològics i culturals que la societat atribueix a cadascun d'allò que considera “masculí” o “femení”. És a dir, defineix la posició que assumeixen dones i homes amb relació a unes i altres i la forma en què construeixen la seva identitat. Per això, en tots els casos que involucrin relacions asimètriques, prejudicis i patrons estereotípics per raó de gènere, el nostre objectiu haurà de ser plantejar una metodologia d'anàlisi integradora de la perspectiva de gènere per aconseguir una justícia igualitària.

En aquesta tasca adquireix especial rellevància el principi d'igualtat com criteri d'interpretació i de decisió. Com assenyalàvem, l'article 4 de la Llei d'Igualtat, L.O. 3/2007, de 22

de març, per a la Igualtat Efectiva de Dones i Homes, eleva la igualtat de tracte i d'oportunitats entre dones i homes a principi informador de l'ordenament jurídic i afegeix que com tal ha d'integrar-se en la interpretació i aplicació de les normes jurídiques, la qual cosa suposa la concreció del principi i del dret fonamental a la igualtat efectiva i adquireix, per tant, l'eficàcia característica dels principis generals del dret, que com preveu l'**article 1.4 del Codi Civil**, gaudeixen del caràcter informador de l'ordenament jurídic. Així mateix, repercuteix directament sobre els criteris recollits en l'**article 3.1 del Codi Civil**, d'acord amb al qual *“Les normes s'interpretaran segons el sentit propi de les seues paraules, amb relació amb el context, els antecedents històrics i legislatius i la realitat social del temps en el qual han de ser aplicades, atenent fonamentalment a l'esperit i finalitat d'aquelles”*. La interpretació social del dret amb perspectiva de gènere exigeix la contextualització i l'actuació conforme al principi *pro persona* que es configura en aquest àmbit com un criteri hermenèutic que obliga als òrgans jurisdiccionals a adoptar interpretacions jurídiques que garanteixin la major protecció dels drets humans, especialment els de les víctimes.

Tot això sense oblidar l'existència d'un ampli dret antidiscriminatori, amb empara constitucional en el **article 14 de la Constitució espanyola**, que cal desplegar-se en tres fases

judicials concretes: tramitació del procés, valoració de les proves i aplicació de la norma substantiva.

Finalment, cal afegir dos instruments bàsics supranacionals ratificats per la legislació espanyola: la **Convenció sobre l'eliminació de totes les formes de discriminació contra la Dona (CEDAW)**, que va entrar en vigor en Espanya el 4 de febrer de 1984, i el **Conveni del Consell d'Europa sobre prevenció i lluita contra la violència cap a la dona (Conveni d'Istanbul)** vigent en Espanya des l'1 d'agost de 2014.

Establert l'anterior, resulta determinant disposar una sèrie de pautes de fàcil aplicació perquè les i els lletrats puguin detectar en primer lloc si es troben davant d'un assumpte on calgui incorporar la perspectiva de gènere al seu plantejament i, si és així, procedir en els seus casos a exercitar accions fonamentades d'acord als principis constitucionals i a la legislació i normativa nacional i internacional que sustenti l'exercici del dret conforme als principis d'igualtat i no discriminació, garantint així que l'accés a la justícia ho sigui en condicions plenes i efectives, tant per a dones com per a homes.

Paràmetres que ens poden ajudar a identificar i valorar la necessitat d'aplicar la perspectiva de gènere

- ▶ Un primer indicatiu el constitueix la presència d'una dona en el nostre assumpte, que ens farà valorar i analitzar els drets que poden ser conculcats. Així mateix, s'atindrà a la seva situació de vulnerabilitat i la possibilitat de sol·licitar per a ella mesures de protecció si hi calgués.
- ▶ És fonamental detectar si es produeix una situació asimètrica de poder, o bé un context de desigualtat, o una situació d'exclusió i/o discriminació per qüestions de gènere.
- ▶ Així mateix, esdevé imprescindible identificar els estereotips de gènere des del mateix relat dels fets, bé pels antecedents, o amb la lectura de les actuacions processals. Verificar fins i tot l'existència d'algun estereotip en la norma, o si l'actuació de l'autoritat s'ha basat en la mateixa existència del referit estereotip.

Recomanacions pràctiques a incorporar de forma habitual i ineludible

1. La forma d'abordar la primera entrevista amb una clienta és fonamental per començar a incorporar la necessària perspectiva

de gènere que ha d'acompanyar-nos en tot el procediment. Per això resulta essencial exercitar una escolta activa, mantenir sempre una actitud comprensiva i empàtica però professional, evitant preguntes que puguin generar desconfiança sobre el seu relat dels fets, en definitiva, hem de transmetre-li seguretat, tant en la nostra actuació com en el sistema judicial. És important igualment respectar els seus temps, les seues decisions, evitar convertir-nos, com succeeix en massa ocasions, en salvaguardes personals amb atribucions que excedeixen de la nostra competència, ja que en realitat l'únic que som és advocats i advocades que treballem amb lleis i procediments reglats als quals hem de remetre'ns sempre.

2. La importància d'emprar un llenguatge inclusiu, no sexista, resulta fonamental per visualitzar i anomenar a les dones, tant a les víctimes com a totes les que intervenen en el procés judicial. En el desenvolupament d'una professió com l'advocacia, sabem de la importància del llenguatge, al ser aquest un dels nostres principals instruments de treball. Mitjançant aquest, argumentem, desenvolupem pensaments, defensem idees, lluitem pels drets de la nostra clienta. Amb l'ús d'un llenguatge no sexista i no androcèntric, estarem contribuint a una educació i a una socialització igualitària i democràtica; treballant per generar nous marcs d'identificació, coneixement, interpretació i expressió de la realitat que vivim; elaborant eines d'anàlisi

al temps que instruments de comunicació; desfent paradigmes patriarcals i construint paradigmes paritaris en tots els camps del coneixement, la ciència o l'activitat política i professional.

Lluny de violentar l'idioma, les propostes per evitar el sexisme en el llenguatge pretenen fer reflexionar sobre els valors i estereotips que estem usant i transmetent sobre el món que estem construint en anomenar a les persones i a les coses. Existeixen múltiples recursos lingüístics que no requereixen doblegar contínuament; es tracta d'utilitzar estratègies i recursos que posseeix la nostra llengua i que no falten ni a la gramàtica ni contravenen el principi d'economia del llenguatge, sinó tot el contrari, ja que la majoria es caracteritzen, precisament, per la seua brevetat.

Així, i a manera d'exemple, parlarem de la demandant, la progenitora, la lletrada. Evitarem el terme pares quan ens estiguem referint al pare i a la mare, i tractarem de fer visible i diferenciar l'existència de filles i fills en el procediment, al·ludint als i a les menors. Es tracta de regles senzilles que, a mesura de ser utilitzades, acabaran per incorporar-se de forma habitual a la nostra pràctica diària.

3. Aplicar els estàndards de drets humans i el principi de progressivitat en l'aplicació d'aquests, de forma que es tingui sempre la

impossibilitat de retrocedir en els avançaments assolits.

La conquesta de certs drets sobre el reconeixement de la igualtat i no discriminació per qüestions de gènere, no sols constitueix un dret individual reconegut a les dones sinó també un dret col·lectiu a la seguretat jurídica constitucional i normativa, entesa aquí en el seu vessant de permanència i progressivitat o d'irretroactivitat normativa que menyscabi els drets adquirits i conquistats, evitant així qualsevol tipus de regressió no desitjable.

Una vegada que s'ha consolidat un dret en l'ordenament jurídic, de forma indiscutible mitjançant un principi democràtic i constitucional inspirador del dret, aquest no pot més que progressar en la conquesta d'aquest determinat dret, basant-se en la consideració d'aquesta perspectiva de "inatacabilitat" del nostre ordenament jurídic quan això suposi un retrocés, una regressió, en matèria de drets humans, contrària a l'article 10.2 de la Constitució Espanyola i al principi de progressivitat jurídica dels drets humans.

El principi de regressió tindria com finalitat protegir els avançaments aconseguits en matèria d'igualtat i no discriminació, en base a raons vinculades al caràcter finalista del dret a la igualtat, com marc interpretatiu que es projecta sobre altres principis constitucionals a manera de meta a aconseguir

per l'ordenament jurídic. Per això s'ha d'exigir un plus de motivació raonada, detallada i particularitzada respecte aquelles resolucions judicials i administratives que impliquen qualsevol regressió o vulneració dels drets adquirits. La nostra tasca com a juristes, resideix precisament en incorporar als nostres al·legats l'existència de drets invulnerables que han de ser aplicats de forma directa com font de l'ordenament jurídic.

4. Conèixer i emprar la normativa nacional en matèria d'igualtat, utilitzar de forma habitual l'estatut de la víctima i sol·licitar mesures de seguretat si calguessin.

Així mateix, esdevé essencial el coneixement i maneig de la normativa internacional en matèria de drets humans, principi d'igualtat i no discriminació, incorporar als nostres casos la jurisprudència del Tribunal Europeu de Drets Humans, les resolucions del Comitè CEDAW, tractats i protocols supranacionals signats i subscrits pel nostre país, ja que formen part de la normativa que integra el sistema jurídic nacional. No hem d'oblidar que, d'acord amb allò previst en **l'article 96.1 de la Constitució de 1978, els tractats internacionals subscrits per Espanya formen part de l'ordenament jurídic i per això constitueixen legislació vigent**.

Tota la normativa a què es fa al·lusió en aquesta guia resulta, en massa ocasions, des-

virtuada en la casuística diària, unes vegades per omissió o ignorància en la seva invocació i unes altres per resistència del propi òrgan judicial, donant lloc a situacions materialment injustes i a resolucions judicials que vulneren aquestes disposicions, ja que en el seu text i aplicació no s'atén al context i a la realitat que comporta l'enfocament de gènere i als mandats que, en tal sentit, es contenen també en aquests i en altres texts jurídics igualment vinculants, tant nacionals com supranacionals.

Hem de ser constants en els nostres plantejaments i fonamentar en dret les previsions de les accions que exercitem en cada moment, tractant d'introduir la perspectiva de gènere sempre que resulti d'aplicació al cas, no dubtant en introduir normativa internacional si hi calgués per reforçar els nostres arguments. Es tracta de presentar a l'òrgan judicial una visió, sens dubte diferent, d'allò que s'acostuma i dotar-lo de les eines legals necessàries per impartir justícia igualitària amb perspectiva de gènere.

5. Qüestionar la suposada neutralitat de les normes, és un exercici fonamental per calibrar la seva aplicació o bé presentar les seues mancances davant dels tribunals. Cal prendre en consideració que les relacions de poder —causa de la desigualtat de les dones— es reflecteixen en la norma jurídica. La mirada, o si es prefereix, la perspectiva de

gènere, pretén deconstruir allò jurídic per a la plena realització del principi d'igualtat i no discriminació. Aquest enfocament permet constatar amb arguments jurídics que, de manera sistemàtica, s'ha construït la norma jurídica i la seva hermenèutica al voltant del masculí singular, oblidant les singularitats de les persones, especialment les de les dones, i pretén ser l'eina d'interpretació necessària —ajustada a la realitat actual segons l'article 3 del Codi Civil— per enfocar els conceptes de discriminació i violència, mostrant-nos que són un fenomen estructural i sistemàtic i no quelcom anecdòtic entre persones socialment aïllades.

L'aplicació de la perspectiva de gènere com instrument o mètode jurídic d'anàlisi requereix constatar l'existència d'una relació desequilibrada de poder, s'ha d'identificar a la persona que es troba en situació de desigualtat per raó de gènere i valorar la possible adopció de mesures especials de protecció. A partir d'aquí s'haurà de “deconstruir” la norma jurídica i qüestionar la seva pretesa neutralitat, argumentant en la demanda, recurs o al·legacions, les desigualtats detectades, de tal manera que la jutgessa o el jutge pugui dictar una sentència emparant-se en una legalitat basada en un dels principis hermenèutics fonamentals i que no és altre que la igualtat, aconseguint així generar un precedent que obri el camí a altres casos similars.

6. Incorporar com pràctica habitual la reparació integral del dany. El rescabament del perjudici produït a una dona víctima per la discriminació que ha sofert ha de ser plantejat a les nostres demandes com exercici complementari de l'acció principal.

La Llei 4/2015, de 27 d'abril, de l'Estatut de la víctima del delictes, estableix en el seu preàmbul que la protecció i el suport a la víctima no és sols processal ni depèn de la seva posició en un procés, sinó que cobra una dimensió extra processal. Es fonamenta en un concepte ampli de reconeixement, protecció i suport, per aconseguir la salvaguarda integral de la víctima. Per això, és fonamental oferir a la víctima les màximes facilitats per l'exercici i tutela dels seus drets, amb la minoració de tràmits innecessaris que suposin la segona victimització; hem d'exigir en el seu nom una informació i orientació eficaç dels drets i serveis que li corresponen i un tracte individualitzat. El reconeixement, la protecció i el suport a la víctima no cal que es limiti sols als aspectes materials i a la reparació econòmica, sinó que també s'estén a la seva dimensió moral. Recordem que la satisfacció busca reconèixer i restablir la dignitat de les víctimes.

És evident en el marc de les dones víctimes, tant per violència masclista com per qualsevol altre delictes, la reparació integral del dany; resulta una pràctica habitual as-

sumida en els tribunals de justícia, atents sempre a indemnitzar els danys soferts per la comissió d'un delictes. Al respecte, s'ha d'incorporar la valoració i l'exigència del dany moral, a més de comprovar l'adequat funcionament de la justícia en cada cas concret, doncs sabem que, no en poques ocasions, es produeixen fallades en el sistema de protecció de les dones víctimes de violència de gènere, errors que poden ser objecte de denúncia i, per descomptat, d'indemnització per les anomalies del procediment judicial.

Al marge de la reparació del dany a les víctimes de delictes, cal donar un pas més i aventurar-nos en el complex món de la justícia restaurativa; per això és necessari fer especial èmfasi en mesures restauratives i reparadores, no únicament mesures retributives. En altres paraules, aprofundir en l'anomenada "justícia de gènere" que sobrepassa els marcs de la justícia tradicional, ocupant-se de les injustícies que sofreixen de forma habitual les dones.

Especial atenció als àmbits del dret on l'enfocament de gènere és més necessari

Si bé és cert que no tots els casos en què intervenen dones han de ser plantejats i resolts amb perspectiva de gènere, sí constitueix un primer indicador d'atenció per deter-

minar si ens trobem davant d'un assumpte que demana un enfocament de gènere.

Malgrat que no en tots els àmbits del dret es manifesta amb la mateixa intensitat la necessitat d'aplicar un enfocament de gènere en el seu plantejament, hi ha algunes àrees específiques on és pràcticament d'ús obligatori, a l'apreciar-se una major recurrència en la producció d'estereotips i en la vulneració de drets de les dones, motiu pel qual hem de posar una major atenció per a la seva detecció.

Temes de dret de família

Es tracta d'un àmbit especialment propens a la reproducció d'estereotips associats a la condició de maternitat, motiu pel qual s'haurà de posar especial atenció en assumptes relacionats amb els i les menors, atribució de guarda i custòdia, ús i gaudi del domicili familiar, etc. En aquest apartat concret es farà èmfasi d'evitar la utilització de termes ambigus com l'alienació parental en totes les seues formes, erradicant la utilització de la pretesa síndrome (SAP) al tractar-se d'un concepte basat en estereotips de gènere que victimitza a dones i menors. Tal i com preveu l'Observatori de Violència de Gènere dependent del Consell General del Poder Judicial en la **Guia pràctica de la Llei Orgànica 1/2004, de 28 de desembre, de Mesures de Protecció Integral contra la Violència de Gènere de 2016**.

Sabem que les situacions de violència de gènere no sempre es diluciden a jutjats especialitzats. Les víctimes refusen, en la major part d'allò que és desitjable, interposar denúncia quan es decideixen a separar-se del seu agressor perquè no confien d'obtenir dels òrgans judicials i les institucions obligades a protegir-les, una resposta adequada per a elles i els seus fills i filles. Fet que provoca que, en bastants ocasions, assistim a processos als jutjats de Família que haurien de tramitar-se davant del jutjat de Violència; on per regla general, són els equips psicosocials de Família qui són cridats a emetre els informes sobre les mesures a prendre respecte a les i els menors, equips a qui no se'ls exigeix cap tipus de formació especialitzada en violència i els manca, per tant, la qualificació específica necessària per valorar aquestes situacions i fer propostes a l'òrgan judicial requerit a decidir. Per aquest motiu cal evidenciar aquesta situació davant del jutjat exigint formació específica per part de les persones que emeten els informes. Així mateix aquesta formació en violència de gènere no serà requerida al personal responsable dels Punts d'Encontre Familiar, que han de posar especial atenció a aquests casos en els quals existeixen antecedents de maltractament. A més a més, haurem d'aportar al procediment totes les proves necessàries per acreditar situacions de violència, encara que haguessin ocorregut en temps passats (certificats mè-

dics, atenció psicològica i/o social, informes de l'escola, etc.)

Assumptes econòmics vinculats al matrimoni: Dintre del dret de família encara mereixen particular dedicació, el tractament de la pensió compensatòria, i el plantejament de la liquidació de la societat legal de guanys. Es tracta d'un tema sensible de gran transcendència en la vida de les dones que un moment donat renunciïn a la promoció professional (generalment amb el consens de la seua parella) per dedicar-se a la criança de la prole, sense que posteriorment, i arribats a la ruptura matrimonial aquest aspecte es vegi de cap manera contemplat i degudament compensat, fins i tot tenint en compte les seues escasses cotitzacions socials o la manca d'assegurances privades per tal d'afrontar la seva futura jubilació.

Un exemple molt freqüent s'hi presenta quan la nostra clienta en un procediment de divorci renuncia a sol·licitar una pensió compensatòria perquè en l'actualitat porta tres anys incorporada al mercat laboral, després d'una aturada de dotze anys que va dedicar a la cura de la seua filla i els seus dos fills tinguts en el matrimoni. Donar per descomptat que la situació econòmica de l'home i la dona s'hi troben equiparades i no hi existeix per tant el dret que preveu **l'article 97 del Codi Civil**, suposa no haver incorporat la perspectiva de gènere al nostre cas. I això reconeixent que la

jurisprudència del Tribunal Suprem al respecte, nega el caràcter equilibrador de l'esmentada pensió compensatòria. A primera vista, si bé és cert que, al treballar la parella fins i tot rebent salaris pareguts, podria mancar de sentit atorgar una pensió compensatòria, tanmateix, després d'una anàlisi més profunda i exhaustiva, ens porta a pensar que durant els dotze anys que la dona/mare va dedicar-se a la cura de la família de forma intensa, no va cotitzar a la seguretat social, fet que li originaria una pensió de jubilació considerablement inferior a aquella que en el seu dia percebrà el pare/marid. Aquesta discriminació és justament aquella que ha de ser corregida en nom de l'equitat i un tracte igualitari, compensant d'alguna manera aquesta desproporció.

La nostra intervenció lletrada haurà de centrar-se a exigir a l'òrgan que ha de jutjar una resposta amb un enfocament de gènere davant d'aquest problema d'una altra manera ocult, i ho hem de fer invocant tota la normativa no discriminatòria, i interpretant **l'article 97 del Codi Civil** a la llum de la normativa nacional i supranacional, al·ludint al bé al caràcter "compensador" de la pensió. Presentar una taula que evidencii l'import de les cotitzacions no satisfetes i la seua repercussió en la futura prestació de jubilació, així com un pla de pensions alternatiu, pot ajudar al tribunal a reflexionar sobre l'adequació de compensar aquesta discriminació que s'hi produeix.

Àmbit laboral

És aquesta una àrea del dret en la qual és major la incidència de discriminació envers les dones, tant en la seua contractació com en els acomiadaments, condicions laborals, precarització de l'ocupació, etc.

En primer lloc i com premissa bàsica podem afirmar que **l'acomiadament d'una dona embarassada**, ha de ser considerat sempre nul, excepte quan la procedència del qual sigui per motius aliens a la seua condició de gestant, com el tancament de l'empresa o una conducta de la treballadora incompatible amb les seues obligacions laborals. Allò que ha de prevaler és l'aplicació taxativa de **l'article 55.5 de l'Estatut del Treballador** i la seua reforma a tenor de la **Llei per a la Conciliació de la Vida Familiar i Laboral**. Per aquest motiu la nostra tasca lletrada es centrarà a protegir el seu dret a la no discriminació en funció del seu sexe i que el seu acomiadament sigui considerat com una discriminació de la dona per ser dona i per estar embarassada, mai en cap cas com l'exercici de la llibertat contractual de l'empresa.

A més a més de l'acomiadament, s'ha constatat que, en multitud d'ocasions, aprofitant la situació gestant de les dones, se'ls intenta privar de drets bàsics, fet al qual s'ha de posar especial atenció perquè no es vulnerin els drets que es despleguen i es protegeixen tant amb

l'embaràs, com amb la maternitat. Així a manera d'exemple, el cas d'una treballadora que es troba de baixa per embaràs de risc i posteriorment per maternitat, quan es reincorpora al seu lloc de treball s'assabenta de la creació per part de l'empresa d'un lloc de treball en el mateix servei, amb millors condicions i ampliació de jornada. En el moment que s'incorpora al seu treball sol·licita el canvi a què té dret per antiguitat i per Conveni, i l'empresa l'hi denega. En aquest cas lluny d'avenir-nos amb aquesta decisió, hem d'aplicar la perspectiva de gènere en les nostres al·legacions, argumentant una clara discriminació directa, ja que la treballadora no va poder optar a millorar les seues condicions laborals perquè l'empresa no va informar a la seua empleada de la possibilitat de canviar de lloc de treball i, al no fer-ho, va lesionar el seu dret a no ser discriminada per raó de sexe, ja que la causa de la seua baixa deriva de la seua condició de dona.

Cal fer referència sempre en aquests casos a la doctrina del Tribunal Constitucional, que entén que *l'embaràs és un factor diferencial que incideix únicament en les dones*. Per aquesta raó, la protecció d'aquest fet biològic i de la salut de la dona ha de ser compatible amb la conservació dels seus drets professionals, el contrari, és a dir, *la menysvaloració o el perjudici causat per l'embaràs o la successiva maternitat constitueixen supòsits de discriminació per raó de sexe*.

A més a més de la discriminació directa que resulta molt evident i identificable, també hauríem de conèixer i posar atenció al fet pel qual resulta nul·la qualsevol mesura empresarial que suposi una discriminació indirecta per raó de sexe, orientació o condició sexual i tot això en virtut de **l'article 17.1 de l'Estatut dels Treballadors**, la definició de tots dos preceptes es troba a l'article 6 de **la Llei Orgànica 3/2007**, de 22 de març, per a la igualtat efectiva de dones i homes, i el **Tribunal Constitucional** (Sentència nº 145/1991, de 1 de juliol, Sentència nº 147/1995m de 16 d'octubre, Sentència nº 198/1996 de 3 de desembre) s'ha pronunciat en diferents ocasions, establint que suposa una **discriminació directa** el tractament jurídic diferenciat i desfavorable a una persona per raó del seu sexe. Considerant-se **discriminació indirecta** el tractament formalment neutre de què deriva, per les diferents condicions fàctiques que s'hi donen entre treballadors d'un i altre sexe, un impacte advers sobre els membres d'un determinat sexe.

Segons aquest criteri han de considerar-se discriminació indirecta per raó de sexe aquells supòsits en els quals l'empresa estableix **drets menors per a treballadors i treballadores que es contracten a temps parcial** —salari no proporcionat a la jornada efectiva, impossibilitat d'accés a drets sindicals, etc.— **ja que actualment la contractació temporal afecta més a les dones**.

Un exemple clarificador sobre aquest tema, suposa la qualificació com discriminació directa de la pràctica empresarial consistent en computar com absències la baixa maternal, així com la baixa per risc d'embaràs, a efectes de dies productius per tenir dret a les retribucions de diferents incentius. S'ha tractat d'argumentar en contra, al·ludint que en teoria s'aplica el mateix criteri als homes que gaudeixen de la baixa pel naixement d'una filla o un fill, i el Tribunal Suprem recorda que és *“un fet indiscutiblement notori que al nostre país segueix sent absolutament majoritari l'ús d'aquests permisos per part de les dones”*, fet que porta a mantenir que, encara que s'afirmés la neutralitat de la mesura, en tot cas, **“la discriminació femenina es produiria per via indirecta, per ser les dones les perjudicades en un nombre molt major que els homes”**. Motiu pel qual en els nostres casos haurem d'analitzar, les circumstàncies concretes del lloc de treball, el sector, horaris, condicions, etc., i això amb la finalitat de conèixer si una norma neutra en principi, pot suposar una discriminació indirecta sobre les dones.

Per últim, ressenyem a continuació una sentència que suposa una fita en l'àmbit laboral, dictada per la **Sala de lo Social del Tribunal Superior de Justícia de la Comunitat Autònoma de Canàries**, de data 7 de març de 2017. En ella s'aborda l'accés a la pensió de viudetat en el cas de dones separades o divorciades que hagin estat víctimes de violència de gènere, i s'analitza

la concurrència dels requisits objectius mitjançant la jurisprudència del Tribunal Suprem.

Es recomana encaridament no només la seua lectura atenta, sinó una anàlisi jurídica d'aquesta amb la fi d'assimilar l'abast del significat d'allò que venim tractant al llarg d'aquesta guia, que és introduir l'enfocament de gènere en el procés judicial, en aquest cas es tracta d'impartir justícia amb perspectiva de gènere per imperatiu legal. El raonament de la magistrada ponent Na Glòria Poyatos Matas, invoca tant legislació nacional de diferents àmbits, com tractats internacionals d'obligat compliment al nostre país, per tal de finalitzar reconeixent el dret a percebre pensió de viudetat per haver quedat acreditada la situació de violència de gènere patida per l'actora, malgrat la no existència d'una sentència condemnatòria.

El nostre treball com advocats i advocades haurà de seguir aquesta línia de tractar d'acreditar les especials circumstàncies que acuiten a les nostres clientes i presentar al·legats jurídics amb fonamentacions legals sòlides i interpretacions que evitin qualsevol tipus de discriminació respectant el principi pro persona.

Drets sexuals i reproductius

Malgrat que no és molt freqüent, sí hem constatat que cada dia més dones acudeixen als nostres despatxos per plantejar-nos problemes

relacionats amb els seus drets sexuals i reproductius, en molts casos en relació amb la dificultat d'accés a aquests. En aquest aspecte hem de partir de l'obligació que té l'administració de garantir l'accés a les dones que ho necessiten, als mitjans anticonceptius, a la reproducció assistida, i de forma especial a la interrupció de l'embaràs en les millors condicions. Així la **Llei Orgànica 2/2010, de 3 de març, de salut sexual i reproductiva i de la interrupció voluntària de l'embaràs** en el seu preàmbul estableix el reconeixement del dret a la maternitat lliurement decidida, que implica, entre altres coses, que les dones puguin prendre la decisió inicial sobre el seu embaràs i que aquesta decisió, conscient i responsable, sigui respectada.

Precisament en aquest sentit quan una clienta ens plantegi que en un procés selectiu per accedir a un lloc de treball l'empresa li ha exigint la realització d'un test d'embaràs. Haurem de presentar una denúncia que abordi no només una lesió dels seus drets laborals per allò que suposa una discriminació directa, sinó també la vulneració dels seus drets individuals d'intimitat en relació als seus drets reproductius.

L'esmentada llei estableix la protecció i garantia dels drets relatius a la salut sexual i reproductiva de manera integral, i introdueix en el nostre ordenament les definicions de l'**Organització Mundial de la Salut** sobre salut, salut sexual i salut reproductiva. Per això caldrà que exigim tant a l'administració central com als ens autonòmics l'efectivitat

de les accions i mesures eficaces en aquest sentit, denunciant qualsevol pràctica contrària i per aquest motiu discriminatòria.

Abordarem a continuació un aspecte malauradament en auge, ja que cada vegada més dones plantegen les seues queixes en relació al dret a un part salubre i lliure de violència obstètrica. Va ser al 2014 la primera vegada en què l'**Organització Mundial de la Salut** va parlar específicament sobre la **violència obstètrica** i va declarar que: *“A tot el món, moltes dones sofreixen un tracte irrespectuos i ofensiu durant el part en centres de salut, que no només viola els drets de les dones a una atenció respectuosa, sinó que també amenaça els seus drets a la vida, la salut, la integritat física i la no discriminació”*

Aquest tipus de violència excedeix els aspectes físics i verbals, i d'alguna manera és també institucional a l'entendre el part com un fet fisiològic que en massa ocasions respon al mandat bíblic “pariràs amb dolor”, que la normalitza i la fa passar desapercebuda. Les conseqüències depenen sempre de la gravetat que hagin sofert, però van des de seqüeles psicològiques i danys morals en les dones que han viscut un part traumàtic, fins lesions que afecten tant a la dona com al nadó.

Una actuació lletrada en aquest sentit, suposa practicar una escolta empàtica envers la nostra clienta que ha sofert un part traumàtic, comprendre la seua situació evitant res-

tar importància, pel simple fet de no presentar seqüeles físiques i a partir d'aquí plantejar una actuació jurídica, que necessàriament ha de començar per una denúncia o reclamació al centre hospitalari on s'ha produït el part i continuar amb una reclamació patrimonial pel dolent funcionament del sistema sanitari i la desatenció soferta per la dona en el part.

Seràn objecte de denúncia: les intervencions innecessàries, apressar el part amb maniobres prohibides, l'episiotomia (operació quirúrgica a la zona del perineu) com pràctica habitual i indiscriminada, l'ús d'instrumental obsolet en els parts assistits i en general la manca d'atenció individualitzada.

Les queixes i denúncies han de constituir una pràctica habitual, i serà la forma d'obrir el camí en aquest sentit perquè els nostres tribunals de justícia comencin a pronunciar-se condemnant sense pal·liatius la violència obstètrica. Per suposat que de vegades haurem d'acudir a l'àmbit penal, fet que serà necessari en els casos de lesions greus al fetus i/o a la mare, però sempre denunciant també els excessos i el maltractament soferts durant el part.

Dret penal

Sense cap mena de dubte a l'àmbit del dret punitiu i repressor com a poder de l'estat, és on es fa imprescindible la introducció de la perspectiva de gènere per tal d'aconseguir que la

justícia s'impartesca igualitàriament, i no ens referim únicament a violència de gènere, (que per la seua especificitat i l'enorme confluència d'estereotips de gènere que es produeixen al seu àmbit haurien de ser tractades en una monografia apart) sinó que abordarem el necessari enfocament de gènere en l'àmbit dels delictes contra la llibertat sexual: les agressions, els abusos i les coaccions sexuals.

Un estereotip molt recurrent en aquest tipus de delictes el constitueix el fet de dubtar del testimoni de les víctimes i la falta de credibilitat que en general sofreixen les dones quan formulen les seues denúncies, tant sobre la seua integritat física i llibertat sexual com sobre la dels seues filles i els seus fills.

D'altra banda, cal tenir en compte la càrrega emocional i psicològica amb què arriben, tant les dones víctimes de delictes sexuals com les de violència de gènere al sistema judicial per demanar justícia o interposar una denúncia, i per aquest motiu cal comprendre les conseqüències psicològiques per les quals resulta tan complicat denunciar la seua situació. Tota actuació judicial que no sigui capaç d'atendre la situació de vulnerabilitat que travessen i protegir la seua situació de forma integral, suposa originar una victimització secundària. Per aquest fet la nostra tasca lletrada haurà d'encaminar-se a exigir una atenció especialitzada per part dels operadors jurídics amb formació en gènere, especialment en aquest àmbit el servei de psicologia forense adscrit al

Ministeri de Medicina Legal, a qui correspon en aquests casos la valoració del testimoni de les víctimes, ja que sabem que només així, amb la formació adequada, seran capaces de detectar els estereotips i combatre'ls, i això ho farem per exprés mandat de la **Llei Orgànica 1/2004 de 28 de desembre** en relació a tota la normativa nacional i internacional a què venim fent menció en aquesta guia.

Especial menció farem sobre la declaració de la víctima en aquests delictes, tenint en compte que en massa ocasions resulta la única prova amb què podem comptar perquè al produir-se generalment els fets delictius en un lloc ocult, es dificulta la concurrència d'altra prova diferenciada. Al respecte cal conèixer la jurisprudència del Tribunal Suprem i la del Tribunal Constitucional, en el sentit de considerar-la prova de càrrec suficient per enervar la presumpció d'innocència fins i tot encara que fos la única prova disponible, fet que és freqüent que succeeixi en casos de delictes contra la llibertat sexual.

Sobre la credibilitat del testimoni de la víctima, i per verificar l'estructura racional del procés valoratiu de la seua declaració, el Tribunal Suprem, **ve establint certes notes o paràmetres** que, sense constituir cada una d'elles un requisit o exigència necessària per a la validesa del testimoni, coadjuven a la seua valoració, ja que la lògica, la ciència i l'experiència indiquen que l'absència d'aquests requisits determina la insuficiència

probatòria del testimoni, privant-li de l'aptitud necessària per generar certitud.

Aquests paràmetres consisteixen en l'anàlisi del testimoni des de la perspectiva tant de la seua credibilitat subjectiva (que es tradueix en la sinceritat del testimoni) com de la seua credibilitat objectiva (aportant dades perifèriques concretes) i de la persistència en la incriminació, és a dir ferma i sense modificacions.

És clar que aquests paràmetres de valoració constitueixen una garantia del dret constitucional a la presumpció d'innocència, en el sentit que davant d'una prova única, que procedeix a més a més de la part denunciante, aquesta presumpció essencial només pot quedar desvirtuada quan la referida declaració supera els criteris racionals de valoració que li atorguin la consistència necessària per proporcionar, des del punt de vista objectiu, una convicció absent de tot dubte racional sobre la responsabilitat de l'acusat.

Donant per descomptat tot allò que s'ha indicat anteriorment cal que el testimoni de la víctima sigui recaptat després que hagi transcorregut un temps prudencial posterior a l'agressió, i que a aquesta declaració si li atorgui absoluta validesa, malgrat que en ella s'afegeixin detalls, concrecions, dates i cronologies que no van ser relatats en el moment immediat a l'agressió precisament per trobar-se la víctima en situació de xoc emocional. La nostra tasca com a juristes que exerceixen la re-

presentació d'aquestes víctimes és propiciar i vetllar perquè les declaracions de les nostres clientes es produeixin amb totes les garanties legals que salvaguardin els seus drets.

Si ens referim a els i les menors víctimes de delictes sexuals, en els casos dels quals són les mares qui interposen la denúncia, ens trobem novament amb el problema a què ens hem referit anteriorment; la credibilitat del seu testimoni, fent-ho extensiu en aquesta ocasió a les mares i la seua prole.

L'actuació lletrada en aquests casos es centrarà en salvaguardar les declaracions emeses pels menors i les menors, en el procediment judicial, motiu pel qual s'haurà d'atendre i sospesar, entre altres qüestions, les següents:

- ▶ L'edat, que sens dubte influeix en la capacitat de memoritzar, de verbalitzar les vivències pròpies o de distingir clarament entre allò que és vertader i allò que és real, sense excloure la possibilitat d'atestar, malgrat que no s'hagi aconseguit determinada edat ja que la maduresa varia, i no sempre en funció de l'edat.
- ▶ La reducció de les seves compareixences a les estrictament necessàries, ja que si la necessitat de minimitzar l'esmentada victimització secundària és una tasca ineludible en tot procés penal, es fa molt més imperiosa quan les víctimes són menors, ja que en aquestes edats la necessitat de recordar

i relatar el succés traumàtic a què han estat sotmesos va lligada per regla general amb conseqüències més perniciosos que en els adults. Els temps processals són aliens a les necessitats terapèutiques: segueixen un ritme diferent i sotmetre's a repetir una vegada i altra els detalls de l'episodi, amb preguntes i repreguntes en moments diferents, endarrereix la recuperació.

- ▶ Aconseguir la major proximitat temporal de la declaració amb els fets. La reproducció de declaracions i el transcurs del temps des del succés, són elements que afavoreixen l'aparició de fenòmens de "contaminació" com la creació, reelaboració i remoció de records, especialment en preadolescents.
- ▶ La preconstitució probatòria: es tracta d'una entrevista cognitiva gravada, mitjançant la utilització de la coneguda com **Sala o Càmera Gessel** que ja se ha implantat en alguns països. La qualitat epistemològica de la informació obtinguda, aconsella que la declaració de menors es realitzi directament per un servei professional expert, en un context i espai adequats. Això afavoreix la capacitat d'evocar i recordar i evita la "contaminació" del testimoni. És evident que aquesta preconstitució probatòria no pot fer-se al marge de la suprema direcció jurisdiccional; ni de la intervenció de les parts, malgrat que el contacte més directe i immediat amb el menor estigui a càrrec de professionals de la psicologia amb acrédi-

tació i formació específica. D'aquesta manera es pot prescindir de la declaració de les i els menors en l'acte del judici oral que seria substituïda per la visió de la gravació de l'entrevista realitzada en fase d'investigació, sense perjudici de complementar-la amb les proves que s'estimin necessàries.

Tant l'entrevista cognitiva gravada, com la utilització de la Càmera Gessel i l'accés a totes les proves psicològiques que es practiquin a menors hauran de ser exigències que traslladarem al jutjat instructor com part de la nostra tasca lletrada.

Per últim, no podem deixar de mencionar la modificació introduïda per la Llei Orgànica 1/2015, relativa a l'agreujant de gènere i als delictes d'odi per raons de gènere, fet que suposa avançar un pas més en la protecció dels drets de les dones. Amb la inclusió de l'agreujant de discriminació per raons de gènere s'amplia al nostre judici, la protecció dels drets de les dones envers la criminalitat masclista. Així, en el Preàmbul de la nova regulació s'al·ludeix i justifica la introducció d'aquest motiu, *"per reforçar la protecció especial que actualment dispensa el Codi Penal per a les víctimes d'aquest tipus de delictes..."*(violència de gènere), entenent, d'acord amb el **Conveni nº 210 del Consell d'Europa sobre prevenció i lluita contra la violència envers les dones i la violència domèstica**, aprovat a Estambul pel Comitè de Ministres del Consell d'Europa el 7 d'abril de 2011, que s'al·ludeix al gènere com "els papers, compor-

taments o activitats i atribucions socialment construïts que una societat concreta considera propis de dones o de homes.

Ara amb la possibilitat d'aplicar l'agreujant de gènere, en altres formes delictives que en el seu dia no van ser objecte de modificació, com els delictes contra la vida, si s'executen en l'àmbit de la parella o ex-parella, es ve a completar la resposta punitiva al plus d'anti-juricitat que suposa cometre el delictes com a manifestació de domini, relació de poder o desigualtat entre l'autor i la víctima. Així, es recull a la primera sentència en Espanya que aplica **l'agreujant de gènere, la Sentència de data 20 de gener de 2017**, dictada per la Secció Segona de l'Audiència Provincial d'Oviedo en procediment del Tribunal del Jurat. L'associació **Advocades per a la Igualtat**, es va personar en el procediment com a acusació popular per aconseguir provar l'existència d'aquesta agreujant.

Així la sentència a què ens estem referint, suposa un precedent jurídic en l'aplicació real de l'al·ludida circumstància en un assassinat masclista i textualment la Presidenta del Tribunal argumenta: *"...es fonamenta en la major culpabilitat de l'autor per la major reprotxabilitat del mòbil que l'impulsa a cometre el delictes, sent per aquest motiu decisiu que s'acrediti la intenció de cometre el delictes contra la dona pel fet de ser dona i com acte de domini i superioritat... circumstància acreditada.. com l'autor va distanciant a la víctima del seu cercle d'amics*

mantenint-la aïllada i sotmesa, exercint un control absolut sobre ella en tots els aspectes de la seva vida, tant afectiu com familiar, imposant-li el seu criteri en tot allò referent a les relacions socials i qüestions econòmiques, anul·lant la seva capacitat de decisió, fins acabar amb la seua vida com a acte final de dominació”.

En definitiva, l'agreujant per menyspreu de gènere haurà de ser aplicada en tots els assassinats masculistes, perquè *“L'acte de matar és l'últim acte de menyspreu que es té envers una dona, no el primer”*. Tal i com va assenyalar la Fiscal delegada de Violència de Gènere d'Astúries, al seu al·legat final.

No es tracta de fer un elogi desmesurat a les bondats d'aquesta agreujant, ni molt menys considerar-la com la panacea de la lluita contra la violència de gènere, simplement cal ponderar-la en la mesura que es mereix: això és una ferramenta més, un mitjà per aconseguir una fi, en aquest cas per agreujar la pena, que hagi de complir l'assassí o homicida. Sabem que hi ha alguns d'aquests individus, a qui sembla no importar-los les conseqüències punitives dels seus actes i que certs subjectes, s'entreguen després de consumir els fets, i amb una actitud d'aparent fredor, semblen assumir la seua responsabilitat. No obstant això, amb la novetat introduïda per la modificació del Codi Penal, en aquest precepte es vol manifestar a la ciutadania que els atacs a la dignitat de la dona entren en una agreujant diferenciada de la de parentesc i la d'altres agreujants per raó

de sexe. I encara que des del punt de vista tècnic-jurídic augmenti la complexitat de l'aplicació del precepte, s'ha preferit atorgar simbòlicament carta de naturalesa pròpia a la tutela d'aquesta dignitat de la dona.

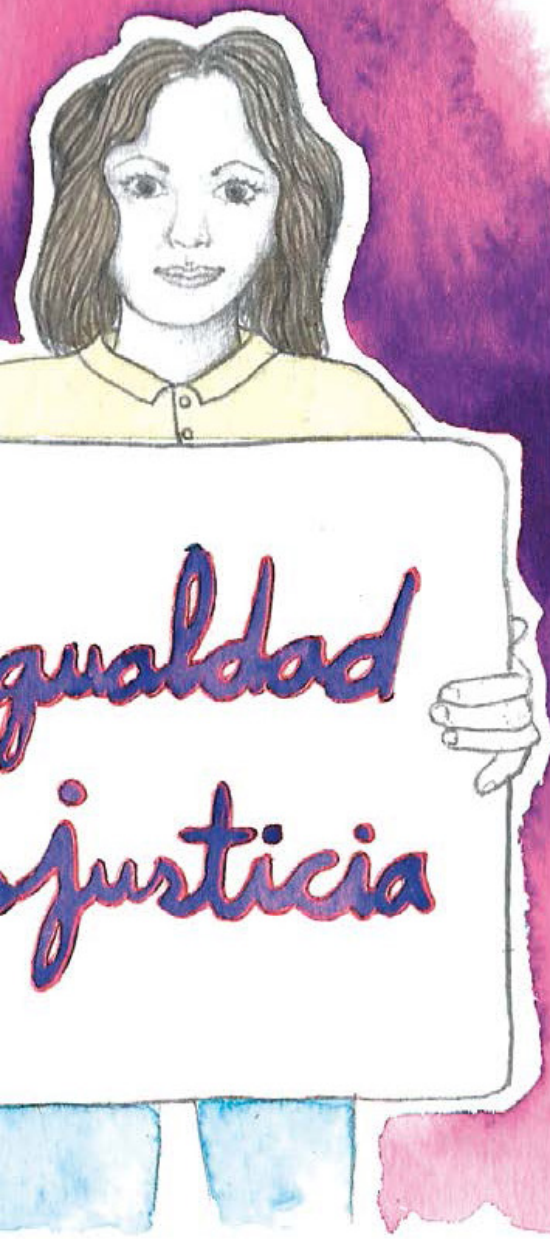
Al nostre judici, els grups polítics i les persones que legislen sobre la matèria, introduint aquesta agreujant, com forma de punir més severa, recollint així el retret social que suposa atemptar contra la vida d'una dona, pel mer fet de ser-ho, no van tenir en compte les dificultats de prova que l'aplicació d'aquesta circumstància comporta, ja que situa en l'àmbit d'allò subjectiu la valoració de la intencionalitat de l'autor. No es tracta d'argumentar una relació de família o assimilada, objectiva com ocorre amb la circumstància d'agreujant per parentesc, sinó que cal entrar en les inquietuds que motiven a l'executor per poder provar amb èxit si concorre tal circumstància i l'assassinat s'ha comès precisament mogut per aquest menyspreu envers el gènere de la seva víctima.

Una gran fita hagués suposat, al nostre entendre, la introducció d'una figura delictiva agreujada de l'assassinat, quan la víctima és una dona, és a dir, haver inclòs en la nostra legislació penal el feminicidi. D'aquesta manera, no caldria practicar prova, per tractar de demostrar la relació de superioritat i el plus de retret social que això suposa.

#justiciaEsIgualdad
#igualdadEs

3 Marc jurídic

“El feminisme és una protesta valerosa de tot un sexe contra la positiva disminució de la seva personalitat”

Clara Campoamor

El moviment feminista va crear a poc a poc les condicions necessàries per parlar d'igualtat d'homes i dones. D'aquesta manera, va ser possible generar un canvi social que va donar lloc a la normativa internacional, europea i nacional que tenim avui en dia.

A Espanya ha estat possible transformar la societat patriarcal en una societat democràtica que garanteix la igualtat real i efectiva de totes les persones en la seva norma suprema, la Constitució Espanyola. No obstant això, continuen existint obstacles que impedeixen que dones i homes exercim la ciutadania en igualtat de condicions.

A continuació, assenyalarem la normativa internacional més destacable en la matèria i posteriorment la nacional, partint en primer lloc de la normativa supranacional al ser anterior i en molts casos inspiradora de l'estatal.

En el marc internacional

La Convenció sobre l'eliminació de totes les formes de Discriminació contra la Dona (CEDAW), aprovada per l'Assemblea General de les Nacions el 18 de desembre de 1979. La Convenció va ser la culminació de més de 30 anys de treball de la Comissió de la Condició Jurídica i Social de la Dona, òrgan creat en 1946 per seguir de prop la situació de la dona i promoure

els seus drets. El treball de la Comissió ha coadjuvat a posar de manifest totes les esferes on a la dona li es negada la igualtat amb l'home. Aquests esforços en pro de l'avançament de la dona han desembocat en més d'una declaració i convenció, de les quals la Convenció sobre l'eliminació de totes les formes de discriminació contra la dona és el document fonamental i més ample. **La Convenció va entrar en vigor a Espanya el 4 de febrer de 1984.**

Al seu preàmbul la Convenció reconeix explícitament que *“les dones segueixen essent objecte d'importantes discriminacions”* i subratlla que aquesta discriminació viola els principis d'igualtat de drets i del respecte de la dignitat humana. Segons l'article 1, per discriminació s'entén *“tota distinció, exclusió o restricció basada en el sexe (...) en les esferes política, econòmica, social, cultural i civil o en qualsevol altra esfera”*. La Convenció afirma positivament el principi d'igualtat al demanar als Estats Part que prenguin *“totes les mesures apropiades, fins i tot de caràcter legislatiu, per tal d'assegurar el ple desenvolupament i avançament de la dona, amb l'objecte de garantir-li l'exercici i el goig dels drets humans i les llibertats fonamentals en igualtat de condicions amb l'home”* (article 3).

Amb la finalitat d'examinar els progressos realitzats en l'aplicació de la Convenció, es va establir un **Comitè per a l'eliminació**

de la Discriminació contra la Dona (anomenat d'ara en avant el Comitè) compostat, en el moment d'entrada en vigor de la Convenció, de divuit i, després de la seva ratificació o adhesió pel trentè-cinquè Estat Part, de vint-i-tres experts de gran prestigi moral i competència en l'esfera abastada per la Convenció. Els experts seran elegits pels Estats Parts entre els seus nacionals, i exerciran les seues funcions a títol personal; es tindran en compte una distribució geogràfica equitativa i la representació de les diferents formes de civilització, així com els principals sistemes jurídics. S'hi preveu que els Estats Parts presentin al Comitè, almenys cada quatre anys, un informe sobre les mesures que hagin adoptat per fer efectives les disposicions de la Convenció. Durant el seu període anual de sessions els membres del Comitè examinaran aquests informes amb els representants dels governs i consideraran de comú acord les esferes que requereixin noves mesures nacionals. El Comitè també fa recomanacions de caràcter general als Estats Parts sobre aspectes relatius a l'eliminació de la discriminació contra la dona.

El Protocol Facultatiu és un instrument complementari de la Convenció, que permet a persones o associacions elevar al Comitè CEDAW denúncies per violació de la Convenció, quan no trobin al seu país la tutela judicial o administrativa ràpida i efectiva, i al Comitè obrir d'ofici un procediment d'inves-

tigació per violació greu o sistemàtica de la Convenció. El Protocol Facultatiu va entrar en vigor a Espanya el 6 d'octubre de 2001.

El Conveni Europeu per a la Protecció dels Drets Humans i de les Llibertats Fonamentals, més conegut com la **Convenció Europea de Drets Humans**, va ser adoptat pel Consell d'Europa el 4 de novembre de 1950. Té per objecte protegir els drets humans i les llibertats fonamentals de les persones sotmeses a la jurisdicció del Estat membres, i permet un control judicial del respecte dels esmenats drets individuals. S'inspira expressament en la Declaració Universal de Drets Humans, proclamada per l'Assemblea General de les Nacions Unides el 10 de desembre de 1948.

El sistema de protecció dels drets i les llibertats fonamentals plasmats en el Conveni es basa en el principi de subsidiarietat. Són els Estats Parts els primers que han de garantir la seua aplicació, de tal forma que, el Tribunal Europeu de Drets Humans només ha d'intervenir quan els Estats no hagin acomplert la seua obligació. El dret de demanda individual que es recull a l'article 34, constitueix una vertadera possibilitat per a les persones d'accionar a nivell internacional, sent a més a més aquesta possibilitat un pilar essencial de l'eficàcia del Conveni. A l'article 14 s'estableix el principi de no discriminació en l'exercici dels drets i llibertats reconeguts. Es tracta d'un principi que inspira la totali-

tat de disposicions del Conveni europeu de drets humans. Els drets reconeguts al Conveni s'han anat ampliant al llarg dels anys mitjançant Protocols Addicionals. El **Protocol número 12** enuncia una prohibició general de discriminació en el seu articulat al disposar que: *"L'exercici de qualsevol dret reconegut per llei serà assegurat sense cap discriminació fonamentada, en particular, en raó de gènere, raça, color, llengua, religió, opinions polítiques o de qualsevol altre tipus, origen nacional o social, pertinença a una minoria nacional, riquesa, naixement o qualsevol altra situació"*.

La Convenció sobre els Drets Polítics de la Dona, va ser adoptada per l'Assemblea General de les Nacions Unides el 20 de desembre de 1952. La Convenció és un acord internacional vinculant per posar en pràctica el principi de la igualtat en el gaudi i exercici dels drets polítics d'homes i dones. Ha estat el primer instrument de dret internacional que reconeix de mode indirecte els drets polítics de les dones, reconeixent el dret de les dones a ser elegides per a llocs públics electius en igualtat de condició amb els homes sense discriminació.

El Pacte Internacional de Drets Civils i Polítics, realitzat a Nova York el 19 de desembre de 1966 i ratificat per Espanya el 13 d'abril de 1977. El pacte desenvolupa els drets civils i polítics i les llibertats recollides en la Decla-

ració Universal dels Drets Humans. En el seu **article 3** s'estableix el dret a la igualtat entre homes i dones en el gaudi dels seus drets civils i polítics. **El Comitè de Drets Humans** és l'òrgan d'experts independents que supervisa l'aplicació del Pacte. Tots els Estats Parts han de presentar al Comitè informes periòdics sobre la manera en què s'exerciten els drets. A més a més del procediment de presentació d'informes, l'article 41 del Pacte estableix que el Comitè ha d'examinar les denúncies entre els Estats. A més a més, el Primer Protocol Facultatiu del Pacte atorga al Comitè competència per a examinar les denúncies dels particulars en relació amb suposades violacions del Pacte comeses pels Estats Parts del Protocol.

El Pacte Internacional de Drets Econòmics, Socials i Culturals. Va ser adoptat per l'Assemblea General de Nacions Unides el 19 de desembre de 1966 i va entrar en vigor el 3 de gener de 1976. En el pacte existeixen diferents referències al dret d'igualtat, sent destacable el seu article 7 que estableix *“Un salari equitatiu i igual per treball d'igual valor, sense distincions de cap espècie; en particular, ha d'assegurar-se a les dones condicions de treball no inferiors a les dels homes, amb salari igual per treball igual; (...) Igual oportunitat per a tots de ser promoguts, dintre del seu treball, a la categoria superior que els correspongui, sense cap altra consideració que els factors de temps de servei i capacitat”*. El

Pacte es supervisat pel Comitè de Drets Econòmics, Socials i Culturals de les Nacions Unides que és un òrgan d'experts independents. Tots els Estat Parts han de presentar al Comitè informes periòdics sobre la manera en què s'exerciten els drets.

És important destacar, els avançaments aconseguits en les **quatre conferències mundials** sobre la dona celebrades en el marc de l'Organització de les Nacions Unides —celebrades a **Mèxic 1975, Copenhaguen 1980, Nairobi 1985 i Pekín 1995**. Després de la Quarta Conferència sobre la Dona de 1995 es va aprovar la **Declaració i Plataforma d'Acció de Beijing**, creant-se una nova oficina de les Nacions Unides per a la promoció de la igualtat de gènere: l'Oficina de l'Assessor Especial en Qüestions de Gènere i Avançament de la Dona. A l'any 2011 es va crear la Secretaria de la Comissió de la Condició Jurídica i Social de la Dona, que és el principal òrgan internacional intergovernamental dedicat exclusivament a la promoció de la igualtat de gènere i l'apoderament de la dona, més conegut com **ONU DONES**.

L'Assemblea General de les Nacions Unides va aprovar el 25 de setembre de 2015 una Resolució sobre l'agenda per al desenvolupament després de 2015 titulada **“Transformar el nostre món: l'Agenda 2030 per al Desenvolupament Sostenible”**. L'Agenda 2030 consta de 17 objectius de desenvolupament

sostenible (ODS) i 169 metes, que van entrar en vigor el 1 de gener de 2016. Els ODS es basen en els objectius de desenvolupament del mil·lenni (ODM), que anaven dirigits únicament als països en desenvolupament, els ODS s'apliquen a tots els països. El ODS 5, "Aconseguir la igualtat de gènere i apoderar a totes les dones i nenes" es compon de cinc metes.

La Unió Europea es fonamenta en un conjunt de valors entre els quals s'inclou la igualtat, valors consagrats també en la Carta dels Drets Fonamentals de la Unió Europea. La igualtat entre dones i homes i l'eliminació de les desigualtats entre unes i altres són un objectiu que ha d'integrar-se en totes les polítiques i accions de la Unió i dels seus membres. El 5 de març de 2010, la Comissió va aprovar la **Carta de la Dona** per promoure de forma més eficaç la igualtat entre dones i homes a Europa i al món.

La Unió ha adoptat diferents actes legislatius en la matèria entre els quals podem destacar:

- ▶ **Directiva 79/7/CEE**, de 19 de desembre de 1978, que obliga als Estats membres a aplicar progressivament el principi d'igualtat de tracte entre homes i dones en matèria de seguretat social,
- ▶ **Directiva 92/85/CEE**, de 19 d'octubre de 1992, per a l'aplicació de mesures per a promoure la millora de la seguretat i de la salut en el treball de la treballadora embarassada, que hagi donat a llum o en el període de lactància.
- ▶ **Directiva 2004/113/CE**, de 13 de desembre de 2004, per la qual s'aplica el principi d'igualtat de tracte entre homes i dones a l'accés a béns i serveis i el seu subministrament.
- ▶ **Directiva 2006/54/CE**, de 5 de juliol de 2006, relativa a l'aplicació del principi d'igualtat de oportunitats i igualtat de tracte entre homes i dones en assumptes d'ocupació: aquesta Directiva defineix la discriminació directa, la discriminació indirecta, l'assetjament i l'assetjament sexual i insta així mateix als empresaris a adoptar mesures preventives per lluitar contra l'assetjament sexual, endureix les sancions en cas de discriminació i preveu la creació, als Estats membres, d'òrgans encarregats de promoure la igualtat de tracte entre dones i homes;
- ▶ **Directiva 2010/18/UE del Consell**, de 8 de març de 2010, per la qual s'aplica l'Acord marc revisat sobre el permís parental, celebrat per BusinessEurope, la Ueapme, el CEEP i la CES, i es deroga la Directiva 96/34/CE

- **Directiva 2010/41/UE**, de 7 de juliol de 2010, en la qual s'estableixen objectius per a l'aplicació del principi d'igualtat de tracte entre homes i dones que exerceixen una activitat autònoma, incloses les activitats agrícoles, així com sobre la protecció de la maternitat, i per la qual es deroga la Directiva 86/613/CEE del Consell;
- **Directiva 2011/36/UE**, de 5 d'abril de 2011, relativa a la prevenció i la lluita contra el tràfic d'éssers humans i a la protecció de les víctimes: aquesta Directiva substitueix a la Decisió marc 2002/629/JAI del Consell, disposa l'aproximació de les sancions pel tràfic d'éssers humans en els distints Estats membres i de les mesures de recolzament destinades a les víctimes, i demana als Estats membres que estudien "l'adopció de mesures per tipificar penalment l'ús de serveis que són objecte d'exploació [...] a gratient que la persona és víctima de [el tràfic] a fi de descoratjar la demanda; també crea la funció del Coordinador de la UE per a la lluita contra el tràfic d'éssers humans;
- **Directiva 2011/99/UE, de 13 de desembre de 2011**, per la qual es crea l'ordre europea de protecció, "destinada a protegir a una persona contra actes delictius d'altra que puguin posar en perill la seva vida, la seva integritat física o psicològica i la seva dignitat, la seva llibertat individual o

la seva integritat sexual", i es faculta a una autoritat competent d'altre Estat membre per mantenir la protecció de la persona al territori d'aquest altre Estat membre; aquesta Directiva es veu reforçada pel Reglament (UE) nº 606/2013, de 12 de juny de 2013, relatiu al reconeixement mutu de mesures de protecció en matèria civil, que garanteix el reconeixement de les esmentades mesures a tota la Unió;

- **Directiva 2012/29/UE, de 25 d'octubre de 2012**, per la qual s'estableixen normes mínimes sobre els drets, el recolzament i la protecció de les víctimes de delictes, i per la qual es substitueix la Decisió marc 2001/220/JAI del Consell.

Sent conscients de la dificultat de manejar la legislació internacional en l'exercici diari de la nostra professió, però sabent que és essencial fer-ho, hem de prendre en consideració els diferents instruments que existeixen i que poden facilitar aquesta tasca. En aquest sentit, cal esmentar **l'Institut Europeu de la Igualtat de Gènere** (EIGE), constituït pel Parlament Europeu i el Consell, amb Seu a Vilna (Lituània), amb l'objectiu general de contribuir a fomentar i reforçar la igualtat entre homes i dones amb mesures com la integració de la dimensió de gènere en totes les polítiques nacionals i de la Unió. Entre altres activitats, es dedica a la recopilació, l'anàlisi i la difusió de dades i de ferramentes meto-

dològiques (vegeu el Centre de Recursos i Documentació en línia de l'EIGE: <http://eige.europa.eu/content/rdc>).

En l'àmbit espanyol

Hem de començar recordant que d'acord amb allò establert en els articles 96.1 i 10.2 de la Constitució Espanyola *“els tractats internacionals vàlidament celebrats, una vegada publicats oficialment a Espanya, formaran part de l'ordenament intern”, i “les normes relatives als drets fonamentals i a les llibertats que la Constitució reconeix s'interpretaran de conformitat amb la Declaració Universal de Drets Humans i els Tractats i acords internacionals sobre les mateixes matèries ratificades per Espanya”*. Per tant, tota la normativa esmentada en els paràgrafs anteriors forma part del nostre ordenament jurídic intern i són la referència per a la interpretació de tota la normativa existent relacionada amb els drets humans.

L'article 14 de la Constitució Espanyola, estableix la igualtat davant la llei, aollint aquest precepte constitucional dos continguts diferenciats: el principi d'igualtat i les prohibicions de discriminació. Així, cap contemplar *“en el seu primer incís una clàusula general d'igualtat de tots els espanyols davant la llei, havent estat configurat aquest principi general d'igualtat, per una coneguda*

doctrina constitucional, com un dret subjectiu dels ciutadans a obtenir un tracte igual, que obliga i limita als poders públics a respectar-lo i que exigeix que els supòsits de fet iguals siguin tractats idènticament en les seues conseqüències jurídiques i que, per a introduir diferències entre ells, hagi d'existir una suficient justificació de tal diferència, que aparegui al mateix temps com fundada i raonable, d'acord amb criteris i judicis de valor generalment acceptats, i les conseqüències del qual no resultin, en tot cas, desproporcionades” (STC 200/2001, F. 4).

La sentència STC 222/1992, de 11 de desembre detalla *“els condicionaments i límits que, en virtut del principi d'igualtat, pesen sobre el legislador es xifren en una triple exigència, ja que les diferenciacions normatives hauran de mostrar, en primer lloc, una fi discernible i legítima, hauran d'articular-se, a més a més, en termes no inconsistents amb tal finalitat i hauran, per últim, no incórrer en desproporcions manifestes a l'hora d'atribuir als diferents grups i categories drets, obligacions o qualssevol altres situacions jurídiques subjectives”* (F. 6; també SSTC 155/1998, de 13 de juliol, F. 3; 180/2001, de 17 de setembre, F. 3)

El principi general d'igualtat de l'art. 14 CE exigeix, segons la doctrina jurisprudencial esmentada, **que el tractament diferenciat de supòsits de fet iguals tingui una justificació**

objectiva i raonable i no ofereixi unes conseqüències desproporcionades en les situacions diferenciades en atenció a la finalitat perseguida per tal diferenciació. Descartada en aquest cas la manca d'objectivitat de la norma, ja que indubtable resulta el seu caràcter general i abstracte, procedeixen ara les anàlisis de raonabilitat de la diferenciació i de la manca de desproporció de les seues conseqüències (F. 10), distingint lògicament en el primer entre la legitimitat de la fi de la norma (F. 8) i l'adequació a aquesta fi de la diferenciació denunciada (F. 9), tal i com s'apunta en la sentència del STC 222/1992, de 11 de desembre.

A més a més d'això, **l'article 9.2 de la CE**, estableix l'obligació dels poders públics de promoure les condicions perquè la llibertat i la igualtat de l'individu i dels grups on s'integra siguin reals i efectives.

La Llei Orgànica 3/2007 de 22 de març d'Igualtat Efectiva de Dones i Homes, eleva la igualtat de tracte i d'oportunitats entre homes i dones a principi informador de l'ordenament jurídic i, com a tal, s'integrarà i observarà en la interpretació i aplicació de les normes jurídiques (article 4). A l'esmentada llei s'estableixen una sèrie de principis d'actuació dels Poders Públics, es regulen drets i deures de les persones físiques i jurídiques, tant públiques com privades, i es plantegen

mesures destinades a eliminar i corregir, tota forma de discriminació per raó de sexe.

Aquesta Llei incorpora a l'ordenament espanyol dos directives en matèria d'igualtat de tracte, la 2002/73/CE, de reforma de la **Directiva 76/207/CEE**, relativa a l'aplicació del principi d'igualtat de tracte entre homes i dones en tot allò que es refereix a l'accés al treball, a la formació i a la promoció professionals, i a les condicions de treball; i la **Directiva 2004/113/CE**, sobre aplicació del principi d'igualtat de tracte entre homes i dones en l'accés a béns i serveis i el seu subministrament. Tal i com es reconeix a la seua exposició de motius, la consideració de la dimensió transversal de la igualtat, senyal d'identitat del modern dret antidiscriminatori, és el com, principi fonamental present en tota norma.

La Llei Orgànica 1/2004, de 28 de desembre, de Mesures de Protecció Integral contra la Violència de Gènere, en la qual es manifesta que la violència de gènere no és un problema que afecti a l'àmbit privat. Al contrari, es manifesta com el símbol més brutal de la desigualtat existent en la nostra societat. Es tracta d'una violència que es dirigeix sobre les dones pel fet mateix de ser-ho, per ser considerades, pels seus agressors, freturoses dels drets mínims de llibertat, respecte i capacitat de decisió.

Les Lleis 23/2014, de reconeixement mutu de resolucions penals a la Unió Europea (articles 130-142, Títol VI), i **Llei Orgànica 6/2014**, complementària de la Llei de Reconeixement Mutu de Resolucions Judicials Penals per la qual es modifica la L.O.P.J 1/85 de 6 de juliol, ambdues desenvolupades en aplicació de **l'Ordre Europea de Protecció**, regulada a la Directiva 2011/99/UE de 13 de desembre, del Parlament i el Consell d'Europa.

L' "Estatut de la víctima en el procés penal", dictat en desenvolupament del Conveni d'Estambul, firmat a Estambul el dia 11 de maig de 2011, en desenvolupament sectorial a la seva vegada del Conveni Europeu de Drets Humans de 1950 i de la copiosa jurisprudència emanada del T.E.D.H. en matèria de proscripció de discriminació, ratificat per Espanya en B.O.E. de 6 de juny de 2014. El Conveni d'Estambul parteix de la condemna a tot tipus de violència sobre la dona i do-

mèstica, així com del reconeixement de la igualtat efectiva que ha de regir en les relacions entre homes i dones, element clau per a la prevenció de tot tipus de violència. De la mateixa manera, entén com bases o fonaments de la situació actual desigual la dominació per part de l'home i la discriminació de la dona per l'home, que priva a la dona de la seva plena emancipació. La subordinació de la dona a l'home es realitza, entre altres mecanismes, mitjançant la violència contra la dona, que avui dia és un element estructural de la societat.

Tota aquesta normativa, suposa una ferramenta imprescindible per a l'advocacia, mitjans útils d'ús quotidià en els plantejaments judicials amb què haurem de fonamentar el nostres al·legats i pretensions, constituint una base jurídica fonamental en matèria d'igualtat.

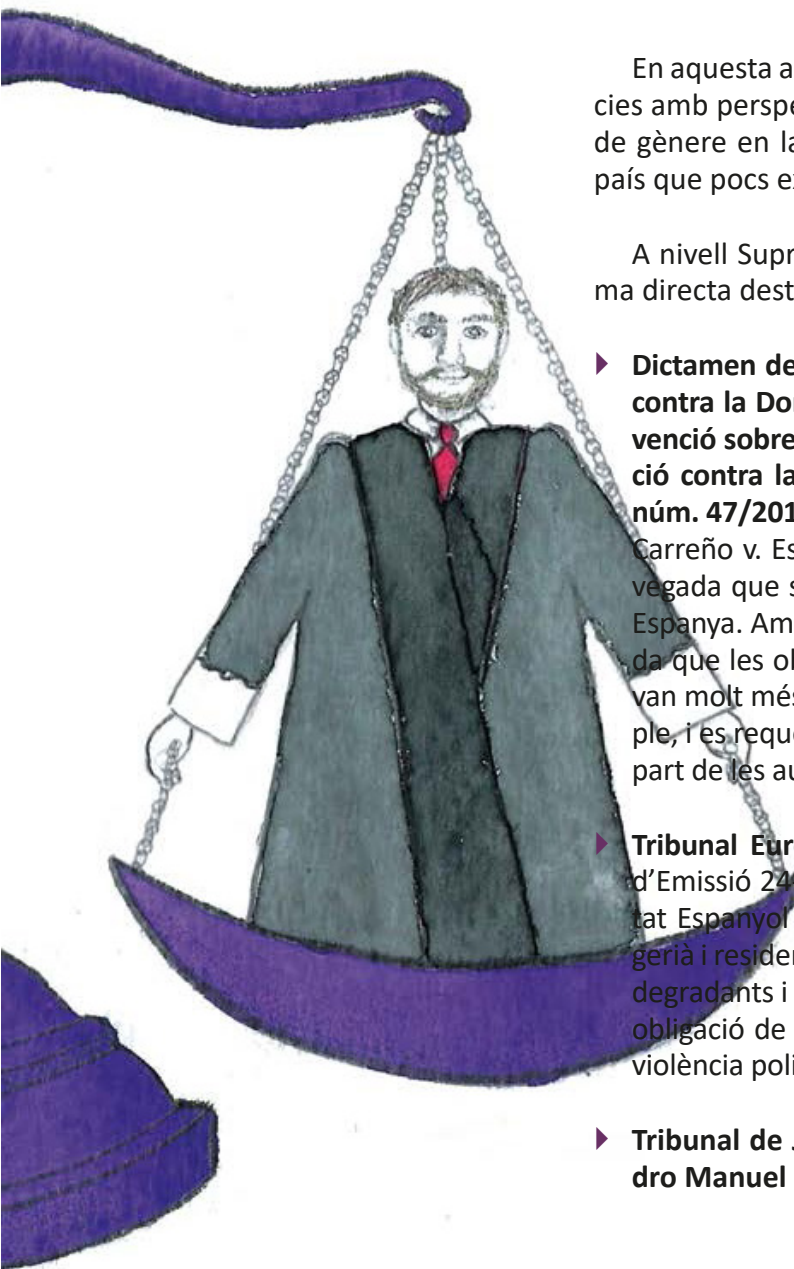

4 Jurisprudència

En aquesta apartat pretenem esmentar les escasses sentències amb perspectiva de gènere que existeixen. La perspectiva de gènere en la jurisprudència és un tema tan nou al nostre país que pocs exemples podem ressaltar.

A nivell Supranacional, però que afecten a Espanya de forma directa destacarem les següents:

- ▶ **Dictamen del Comitè per a l'Eliminació de la Discriminació contra la Dona en virtut del Protocol Facultatiu del la Convenció sobre l'eliminació de totes les formes de discriminació contra la Dona (58e període de sessions) Comunicació núm. 47/2012 González Carreño c. Espanya.** El Cas González Carreño v. Espanya estableix un precedent al ser la primera vegada que s'examina un cas de violència domèstica contra Espanya. Amb aquesta decisió el Comitè de la CEDAW recorda que les obligacions positives dels Estats part del Conveni van molt més enllà de l'establiment d'un marc normatiu ample, i es requereix d'una implementació efectiva d'aquest per part de les autoritats administratives i judicials.
- ▶ **Tribunal Europeu de Drets Humans B.S. v. Espanya.** Data d'Emissió 24-07-2012. El Tribunal Europeu condemna a l'Estat Espanyol per vulnerar el dret de B. S., dona d'origen nigerià i resident legal a Espanya, a no sofrir tractes inhumans o degradants i a no ser discriminada, al no complir amb la seva obligació de realitzar una investigació efectiva dels actes de violència policial sexistes i racistes denunciats per ella.
- ▶ **Tribunal de Justícia de la Unió Europea. Cas C104/09, Pedro Manuel Roca Álvarez.** El Tribunal de Justícia d'Unió Eu-

ropea resol que el “permís de lactància” recollit en l'Estatut dels Treballadors vulnerava, en el moment de presentació de la demanda, el principi d'igualtat de tracte entre dones i homes ja que no permetia gaudir d'aquest permís a tots dos sexes amb els mateixos requisits. A la dona li era permès gaudir del permís de lactància en qualsevol cas sense importar la situació del pare, mentre que a l'home només li era permès gaudir d'aquest si la mare era també treballadora per compte d'altri. Després de la transposició a la legislació espanyola de la Directiva 2002/73/CE es va modificar aquest permís per tal d'eliminar l'esmentada desigualtat.

- ▶ **Espanya, Tribunal Europeu de Drets Humans. Muñoz Diaz v. España.** Data d'Emissió 17-11-2009. El Tribunal Europeu de Drets Humans va trobar que Espanya va violar l'article 14 de la Convenció Europea de Drets Humans (dret a no ser discriminat), al refusar a concedir una pensió per viudetat a la Sra. María Luisa Muñoz Díaz després de la mort del seu marit. Tant la Sra. Muñoz com el seu difunt marit eren Roma (gitanos) de nacionalitat espanyola i estaven casats d'acord amb els costums i ritus reconeguts per la comunitat Roma. El Tribunal Europeu va reiterar que ha d'atorgar-se una especial consideració a les necessitats i a l'estil de vida de la comunitat Roma i va concloure que, ja que les auto-

ritats espanyoles havien reconegut prèviament a la sol·licitant com esposa, ella tenia una expectativa legítima de ser considerada també com esposa supervivent per als propòsits de la pensió.

A nivell nacional:

- ▶ Sentència del **Tribunal Constitucional**, de data 14 de maig de 2008. El Tribunal Constitucional d'Espanya resol sobre la validesa de legislació penal que imposa penes més severes a homes que a dones, en relació a actes de violència de gènere en l'àmbit de la parella. Disponible en la pàgina del CENDOJ.
- ▶ Sentència de la **Sala Social del Tribunal Suprem, en Ple, de data de 26 de setembre de 2017**, en Recurs de Cassació per a la Unificació de doctrina, Sentència núm. 709/2017. La decisió del Suprem, adoptada en ple i amb voluntat d'unificar doctrina, reforcen la potestat dels tribunals per realitzar interpretacions amples de la normativa amb voluntat de protegir els interessos de la part més dèbil, la víctima, davant de situacions de violència. Disponible a la pàgina del CENDOJ.
- ▶ Sentència de la **Sala Social del Tribunal Superior de Justícia de la Comunitat Autònoma de Canàries**, de data 7 de març de 2017. En ella s'aborda l'accés a la pensió

de viudetat en el cas de dones separades o divorciades que hagin estat víctimes de violència de gènere, i s'analitza la concurrència dels requisits objectius mitjançant la jurisprudència del Tribunal Suprem. Disponible en la pàgina del CENDOJ.

- ▶ **Sentència de l'Audiència Nacional. Sala Penal.** Secció:4 de data de 26 de gener de 2017. ROTLLE DE SALA: PROC ABREUJAT 14/2016. Condemna per un delicte d'enaltiment del terrorisme i altre d'incitació a l'odi. Disponible en la pàgina del CENDOJ.
- ▶ **Sentència de l'Audiència Provincial d'Oviedo 18/2017**, dictada per la Secció Segona en procediment del Tribunal del Jurat, de **data 20 de gener de 2017**. En ella per primera vegada s'aplica l'Agreujant de gènere. Disponible en la pàgina del CENDOJ.
- ▶ **Sentència de l'Audiència Provincial de Tenerife 64/2017, de 23 de febrer de 2017.** S'aplica l'Agreujant de gènere. Disponible en la pàgina del CENDOJ.
- ▶ **Sentència de l'Audiència Provincial de València 217/2017, de 10 d'abril de 2017.** S'aplica l'Agreujant de gènere. Disponible en la pàgina del CENDOJ.
- ▶ **Sentència de l'Audiència Provincial de La Coruña 198/2017, de 2 de maig de 2017.**

S'aplica l'Agreujant de gènere. Disponible en la pàgina del CENDOJ.

- ▶ **Sentència del Jutjat Penal de Barcelona (Num. 3), de 12 de gener 2004.** Condemna de l'imam autor del llibre "La dona a l'Islam" com autor responsable d'un delicte de provocació a la violència per raó de sexe.
- ▶ **Acord dictat el 28 de setembre de 2016, pel jutjat d'Instrucció nº8 de Las Palmas de Gran Canària**, en funció de Control de Centre d'Internament de persones Estrangeres, pel qual s'ordena que es facilitin compreses i sostenidors a les dones en ells internes. A l'esmentat acord es reconeix que no atorgar a les dones la mateixa quantitat de roba que als homes interns i no proporcionar-los o restringir-los l'ús d'útils d'abillament personal, constitueix una forma de discriminació directa contra les dones i atempta contra la dignitat humana i els drets fonamentals de les internes.

Glossari de conceptes bàsics

ACCIÓ POSITIVA: Concepte que sorgeix als Estats Units en la dècada dels 60 com part de les estratègies posades en marxa pels governs per lluitar contra les desigualtats, fonamentalment de caràcter laboral, que sofreixen diferents col·lectius per raó de sexe, raça, origen, religió, etc. El Comitè per a la Igualtat entre dones i homes del Consell d'Europa defineix aquests conceptes com “les estratègies destinades a establir la igualtat d'oportunitats mitjançant mesures que permetin contrastar o corregir aquelles discriminacions que són el resultat de pràctiques o sistemes socials”

ANDROCENTRISME: Enfocament o perspectiva d'un estudi, treball o investigació on es parteix de la perspectiva masculina únicament, però generalitzant els resultats a tota la població. Suposa una visió del món que situa a l'home com el centre de totes les coses. Comporta la invisibilitat de les dones i del seu món, la negació d'una mirada femenina i l'ocultació de les aportacions realitzades per les dones.

COEDUCACIÓ: Intervenció educativa per la qual es pretén que nenes i nens desenvolupen la seua personalitat en igualtat d'oportunitats, eliminant els estereotips i trets sexistes. Suposa educar des de la igualtat de valors de les persones.

CORRESPONSABILITAT I CONCILIACIÓ: Entre la vida professional, personal i familiar, és a dir, entre el temps dedicat al treball no remunerat (domèstic i de cura) i el remunerat. El repartiment del treball no remunerat —anomenat també de reproducció de la vida— entre dones i homes és un factor clau perquè existeixi una vertadera igualtat als àmbits públics: el laboral, econòmic, cultural i social.

DEMOCRÀCIA PARITÀRIA: És la forma d'organització social i política en la qual existeix igualtat de número i drets dels diferents col·lectius que componen la societat i que han de formar part dels òrgans decisoris i de govern. Històricament les dones han estat apartades de la participació social i política ja que no se'ls ha considerat ciutadanes de ple dret.

DISCRIMINACIÓ: Distinció, exclusió o preferència que tingui per objecte o resultat anul·lar o menyscar el reconeixement, gaudi o exercici, en condicions d'igualtat, dels drets humans i llibertats fonamentals en les esferes política, econòmica, social, cultural o en qualsevol altra esfera de la vida pública.

APODERAMENT: Es tracta d'un terme encunyat a la Conferència Mundial de les Dones en Beijing (Pekín) en 1995 per referir-se a l'augment de la participació de les dones en els processos de presa de decisions i accés al poder. Actualment aquesta expressió comporta també altra dimensió: la presa de consciència del poder que individual i col·lectivament ostenten les dones i que té a veure amb la recuperació de la pròpia dignitat de les dones com a persones.

ESTEREOTIPS DE GÈNERE: Reflecteixen les creences populars simplificades sobre les activitats, rols i trets característics que dis-

tingeixen a les dones dels homes. Es tracta d'idees fortament arrelades i assumides en la societat i significa que les seues conductes s'organitzen en funció del gènere; per exemple, s'espera dels homes força i valentia i de les dones bellesa i paciència.

FEMINISME: Moviment social i polític que s'inicia formalment a finals del segle XVIII i que suposa la presa de consciència de les dones com a un grup col·lectiu humà, de l'opressió, dominació i explotació de què han estat i són objecte per part del col·lectiu d'homes en el si del patriarcat sota les seves diferents fases històriques de model de producció, la qual cosa els mou a l'acció per a l'alliberació del seu sexe amb totes les transformacions de la societat que aquella requereixi.

GÈNERE: Fa referència a les característiques que cada grup social assigna a allò masculí i a allò femení. El gènere s'aprèn, pot ser educat, canviat i manipulat. S'entén per gènere la construcció social i cultural que defineix les diferents característiques emocionals, afectives, intel·lectuals, així com els comportaments que cada societat assigna com propis i naturals d'homes i dones.

MASCLISME: El masclisme consisteix en un conjunt d'idees, actituds i comportaments sexistes que tenen per objecte establir o mantenir el predomini dels homes sobre

les dones, tant en l'àmbit públic com en el privat. Es dona per tant en homes com en dones ja que té un fort component cultural i educatiu, molt arrelat socialment i fins i tot ben vist en diferents societats i èpoques. No és de cap manera contrari al terme feminisme. Aquesta és una errada molt freqüent.

MAINSTREAMING: Terme anglosaxó que s'utilitza per designar la integració de les polítiques específiques en matèria d'igualtat d'oportunitats en les polítiques generals, de tal forma que el principi d'igualtat es constitueixi en l'eix vertebrador d'aquestes. Una "política de mainstreaming" significa que s'han de tenir en compte les qüestions relatives a la igualtat d'oportunitats entre homes i dones de manera transversal en totes les polítiques i accions, i no abordar aquest tema únicament sota un enfocament d'accions directes i específiques a favor de la dona.

MISOGÍNIA: En els mites de l'antiguitat i en les religions ja s'associava a les dones amb el mal i se'ls considerava com "homes" incomplets. La misogínia s'ha construït a través dels segles com una ideologia reforçada per les posicions extremes d'un gran nombre d'intel·lectuals, artistes, legisladors etc. I comportava actituds d'odi i menyspreu envers les dones, a qui es considerava clarament inferiors i portado-

res de negativitat. Un exemple són les paraules d'Aristòtil: "La femella és femella en virtut de certa manca de qualitats".

PATRIARCAT: Segons l'antropologia, es tracta d'un sistema d'organització social on els llocs clau de poder (polític, econòmic, religiós i militar) es troben, exclusiva o majoritàriament, en mans d'homes. Atenint-se a aquesta caracterització, s'ha conclòs que totes les societats humanes conegudes, del passat i del present són patriarcals. Es tracta d'una organització històrica de gran antiguitat que arriba fins els nostres dies.

PERSPECTIVA DE GÈNERE: És un mètode per analitzar d'una forma més equitativa i no androcèntrica la societat on vivim que permet identificar determinades situacions per eradicar les desigualtats i assegurar que dones i homes influeixin, participin i es beneficien d'igual manera en tots els àmbits de la política, la societat i la cultura.

SEXISME: Són aquelles situacions que afavoreixen i perpetuen la desigualtat i la jerarquització en el tracte que reben les persones i que es fa sobre la base de la diferenciació sexual. És un comportament individual o col·lectiu que menysprea un sexe en virtut de la seva biologia, perpetua la dominació dels homes i la subordinació de les dones.

SEXE: En oposició al terme gènere, fa referència als aspectes exclusivament biològics, a les diferències entre dones i homes amb relació als seus òrgans genitals i a la seua funció en la reproducció. Es neix amb unes característiques sexual.

“SOSTRE DE CRISTALL”: És una barrera invisible, difícil de traspasar, que descriu un moment concret en la carrera professional d’una dona, en la qual, enlloc de créixer per la seua preparació i experiència, s’estanca dintre d’una estructura laboral, ofici o sector. No es tracta d’un obstacle legal sinó de prejudicis estesos per confiar en les dones llocs de responsabilitat, pagar un salari i atorgar una categoria similar per les mateixes funcions al considerar que es conformarà amb menys, així com subtils pràctiques patriarcals del món professional, com el tipus de reunions, el corporativisme masculí o l’amiguisme.

“SOSTRE DE DIAMANT”: El sostre de diamant és un terme encunyat per Amelia Valcárcel al seu llibre La política de les dones (1997, Ediciones Cátedra). Es refereix al fet que, en la societat patriarcal, l’home sigui un “objecte d’estima” i la dona un “objecte de desig”, subordinant-la així a una situació on l’home perpetua el seu poder. El “sostre de diamant” impedeix que es valori a les dones per criteris estrictament professionals.

TRANSVERSALITAT: Integrar la perspectiva de gènere en el conjunt de polítiques. Integrar sistemàticament les situacions, prioritats i necessitats respectives de dones i homes en totes les polítiques, amb vista a promoure la igualtat entre homes i dones i recórrer a totes les polítiques i mesures generals amb la fi específica d’aconseguir la igualtat, tenint en compte activa i obertament, des de la fase de planificació els seus efectes en les situacions respectives d’unes i altres quan s’apliquin, supervisin i avaluin.

VIOLÈNCIA DE GÈNERE: La Declaració de les Nacions Unides sobre l’eliminació de la violència contra les dones defineix aquesta violència com “tot acte de violència basat en la pertinència al sexe femení que tingui o pugui tenir com resultat un dany o sofriment físic, sexual o psicològic per a les dones, inclusivament les amenaces de tals actes, la coacció o la privació arbitrària de llibertat, tant si es produeix en la vida pública o privada”. La manca d’igualtat en la societat possibilita la violència envers les dones, al ser considerades éssers mancats de drets.

Ressenyes bibliogràfiques i enllaços d'interès

- ▶ **MacKinnon, Catherine** (2005). *La vida de les dones, les lleis dels homes*. Cambridge, Massachusetts; Belknap Press de Harvard University Press.
- ▶ **MacKinnon Catherine; Dworkin, Andrea** (1997). *En perill: les audiències de drets civils per pornografia*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press
- ▶ **MacKinnon, Catherine** (1987). *Feminisme sense modificacions: discursos sobre la vida i la llei*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- ▶ **Facio Alda**. *Declaració Universal de Drets Humans: texts i comentaris inusuals*. San José: ILA-NUD i UNIFEM, 2001.
- ▶ **Facio Alda**. *Repensar-nos com dones per reconceptualitzar els drets humans*. En: *Género y Sociedad*, Santo Domingo, vol. 3, No. 1, maig-agost, 1995, pp. 1-55.
- ▶ **Facio Alda**. *Sobre patriarques, jerarquies, patrons i altres barons (una mirada gènere sensitiva del Dret)*. San José, ILANUD, 1993 (coeditora)
- ▶ **Protocol per Jutjar amb perspectiva de gènere**. *Fent realitat el dret a la Igualtat*. Suprema Cort de Justícia de Mèxic.
- ▶ *Les lleis d'igualtat de gènere a Espanya i Europa: cap a una nova ciutadania?* Per **Encarna Bodelón González**. Universitat Autònoma de Barcelona.
- ▶ **Cuadernos Manuel Giménez Abad**. *Revisar el Pacte constituent des d'una perspectiva de gènere*. (Febrer 2017).
- ▶ **Informe Save the Children**. *Ulls que no volen veure-hi*. (Setembre 2017).
- ▶ www.echr.coe.int
- ▶ www.mujeresjuezas.es
- ▶ www.womenslinkworldwide.org
- ▶ www.conlaa.com
- ▶ www.feministasconstitucional.org

